

Andrzej Podraza*

POCZĄTKI TRANSATLANTYCKIEGO
PARTNERSTWA BEZPIECZEŃSTWA
– WYBUCH ZIMNEJ WOJNY
I POWSTANIE SOJUSZU ATLANTYCKIEGO
(1945–1949)

DOI: 10.26399/meip.2(65).2019.16/a.podraza

WPROWADZENIE

Siedemdziesiąta rocznica powstania Sojuszu Północnoatlantyckiego skłania do zadania wielu ważnych pytań dotyczących roli i przyszłości NATO. Problemy te pojawiły się już po zakończeniu zimnej wojny, a także po zamachach terrorystycznych na Stany Zjednoczone z 11 września 2001 roku. Jakkolwiek w wyniku tych znaczących wydarzeń NATO doświadcza istotnych przeobrażeń, to jednak musi także odnieść się do podstawowych funkcji, które pełniło przez cały okres zimnej wojny¹. Projektowanie przyszłości nie jest możliwe bez wiedzy na temat przeszłości. Toteż dyskusja na temat funkcjonowania Sojuszu Północnoatlantyckiego w okresie po zakończeniu zimnej wojny i w XXI wieku nie może nie brać pod uwagę wydarzeń i powodów, które doprowadziły do

* Andrzej Podraza – dr hab., prof. KUL, dyrektor Instytutu Nauk Politycznych i Spraw Międzynarodowych, Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II, e-mail: podraza@kul.pl, ORCID 0000-0002-8181-6612.

¹ Literatura na ten temat jest niezwykle obszerna. O teoretycznej dyskusji o przetrwaniu NATO zob. A. Podraza, *The Decline of the United States and the Survival of NATO in the Post-Cold War Period – A Theoretical Discussion*, [w:] A. Podraza (red.), *Transatlantic or European Perspective of World Affairs: NATO and the European Union Towards Problems of International Security in the 21st Century*, Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares – Madrid 2018, s. 13–36.

powstania tej organizacji w 1949 roku. Wobec tego celem niniejszego artykułu będzie ukazanie skomplikowanej sytuacji międzynarodowej w latach 1945–1949, której rezultatem było powołanie do życia przez Stany Zjednoczone i państwa Europy Zachodniej Sojuszu Atlantyckiego.

Zainicjowanie transatlantyckiego partnerstwa bezpieczeństwa było rezultatem znaczącej transformacji stosunków międzynarodowych po drugiej wojnie światowej. Wyłonienie się dwóch supermocarstw, tj. Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego, skutkowało niezwykle trwałym podziałem Europy na Zachodnią i Wschodnią, który dominował w polityce międzynarodowej przez okres ponad 40 lat aż do 1989 roku. Wraz z bipolarnym podziałem świata Europa traciła na znaczeniu, stając się bardziej przedmiotem niż podmiotem polityki globalnej. Jedynie państwa Europy Zachodniej mogły samodzielnie dokonywać wyborów w polityce zagranicznej, stając się partnerem dla Stanów Zjednoczonych odpowiedzialnych za zapewnienie bezpieczeństwa w obszarze transatlantyckim i za pomoc w odbudowie gospodarczej poszczególnych państw po zakończeniu działań wojennych. Na przełomie lat 40. i 50. XX wieku ukształtowały się zasady i ramy relacji transatlantyckich, w których bezpieczeństwo odgrywało od samego początku niezwykle istotną rolę. Pomimo ewolucji stosunków Stanów Zjednoczonych z państwami europejskimi w kolejnych dekadach oraz zmiany globalnego układu sił w wyniku końca zimnej wojny, podstawowe reguły i problemy funkcjonowania partnerstwa transatlantyckiego w dużej mierze pozostały bez zmian. Można więc śmiało postawić tezę, że w relacjach transatlantyckich więcej jest kontynuacji niż radykalnych zmian, co zmusza do analizy kolejnych etapów w kształtowaniu relacji amerykańsko-europejskich.

Ocena stanu relacji transatlantyckich w XXI wieku i możliwości ich rozwoju w przyszłości zmusza do odpowiedzi na wiele pytań dotyczących ich genezy i rozwoju w okresie zimnej wojny. Stosunki te, jakkolwiek kształtowane obecnie w zmienionej rzeczywistości międzynarodowej, są w dużej mierze kontynuacją partnerstwa ustanowionego po zakończeniu drugiej wojny światowej pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a państwami Europy Zachodniej w obliczu realnego zagrożenia ze strony Związku Radzieckiego. To przede wszystkim czynniki zewnętrzne doprowadziły Stany Zjednoczone do redefinicji własnej polityki zagranicznej poprzez odejście od tradycyjnego izolacjonizmu na rzecz aktywnej obecności w Europie. Pytanie o motywy zaangażowania Stanów Zjednoczonych w politykę globalną jest wobec tego kluczowe dla zrozumienia aktywności amerykańskiej w Europie, co zaowocowało w 1949 roku stworzeniem Sojuszu Atlantyckiego. Zmiana sposobu myślenia samych Amerykanów o miejscu Stanów Zjednoczonych w świecie była fundamentalna, gdyż

zgodnie z przesłaniem pierwszego prezydenta George'a Washingtona, Stany Zjednoczone miały unikać stałych sojuszy z resztą świata, dążąc jedynie do osiągnięcia pokoju, rozwijania handlu i inicjowania przyjaznych stosunków². Po 1945 roku nastąpiło więc odejście od konkluzji Washingtona, że zasadnicze interesy Europy nie mają generalnie związku z Amerykanami³. Biorąc to pod uwagę, analiza relacji transatlantyckich w okresie zimnej wojny stawia istotny problem trwałości zobowiązań Stanów Zjednoczonych wobec partnerów europejskich i roli tego państwa jako przywódcy wspólnoty atlantyckiej opartej zarówno na wspólnych interesach, jak i wartościach. W tym kontekście istotnym elementem rekonstrukcji procesów politycznych jest ukazanie w perspektywie historycznej dynamiki interakcji pomiędzy partnerami z obu stron Atlantyku ze szczególnym uwzględnieniem podobieństw i różnic dotyczących polityki zagranicznej poszczególnych państw. Redefinicji strategii międzynarodowej Stanów Zjednoczonych towarzyszył spadek znaczenia Europy na arenie międzynarodowej. Podjęte po drugiej wojnie światowej działania na rzecz integracji kontynentu europejskiego miały między innymi na celu przywrócenie wielkości Europie, ale również były reakcją na zaangażowanie Stanów Zjednoczonych. To Amerykanie zachęcali Europejczyków do osiągnięcia jedności, a poprzez bezprecedensową pomoc w odbudowie gospodarczej i przez to stabilizacji politycznej stworzyli warunki, w których państwa Europy Zachodniej mogły podjąć działania integracyjne i stać się partnerem w ramach wspólnoty atlantyckiej. Niezbędna jest wobec tego analiza aktywności państw europejskich, gdyż była ona istotnym uzupełnieniem polityki amerykańskiej⁴.

1. WYBUCH ZIMNEJ WOJNY

Druga wojna światowa była bardzo istotną cezurą w transformacji polityki międzynarodowej z uwagi na fundamentalne przeobrażenia europejskiego i globalnego układu sił. Pojawienie się dwóch rywalizujących ze sobą obozów ideologicznych było wynikiem powstania politycznej próżni z uwagi na zniszczenie równowagi sił oraz trudności z osiągnięciem generalnego traktatu

² D. Fromkin, *Entangling Alliance*, „Foreign Affairs”, vol. 48, nr 4, 1970, s. 688.

³ R.E. Powaski, *Toward an Entangling Alliance. American Isolationism, Internationalism, and Europe, 1901–1950*, Greenwood Press, New York 1991, s. XV.

⁴ A. Podraza, *Integracja europejska a redefinicja polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych: przyczyny zainicjowania i rozwój transatlantyckich stosunków bezpieczeństwa w latach 1945–1948*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2016, nr 10 s. 271.

pokojowego⁵. Co więcej, stworzenie broni atomowej przez Stany Zjednoczone i jej wykorzystanie w atakach na Hiroszimę i Nagasaki w sierpniu 1945 roku wywarło istotny wpływ na strategię międzynarodowe Harry'ego Trumana i Józefa Stalina i mogło być traktowane jako rzeczywista przyczyna wybuchu zimnej wojny⁶. W takim rewizjonistycznym podejściu do zimnej wojny, to Stany Zjednoczone, które były wyraźnie silniejsze i prowadziły politykę ekspansjonizmu z uwagi na posiadanie broni nuklearnej, były obwiniane za jej wybuch⁷. Jakkolwiek kwestia interpretacji przyczyn zimnej wojny może być różnorodna, to nie ulega wątpliwości, że polityka nuklearna obu stron skutkowałą wzrostem tajemniczości i nieufności, co powodowało, że współpraca pomiędzy Związkiem Radzieckim a Stanami Zjednoczonymi okazała się w zasadzie niemożliwa i wprowadziła rywalizację Wschód–Zachód w nową, niezwykle niebezpieczną fazę. Już w 1949 roku Związek Radziecki uzyskał bowiem zdolności nuklearne, a w okresie zimnej wojny uczyniły to kolejno inne państwa, tj.: Wielka Brytania (1952 r.), Francja (1960 r.), Chiny (1964 r.), Indie (1974 r.) i Izrael (1979 r.). W przypadku USA i ZSRR rozbudowie arsenałów nuklearnych towarzyszył rozwój środków przenoszenia, w tym przede wszystkim stworzenie międzykontynentalnej rakiety balistycznej przez Związek Radziecki w 1957 roku, a Stany Zjednoczone rok później⁸.

W sytuacji narastającego konfliktu Wschód–Zachód kwestia ustanowienia nowego porządku międzynarodowego była szczególnie istotna. Dla Stanów Zjednoczonych jako nowego supermocarstwa podstawowe znaczenie miał problem redefinicji własnej polityki zagranicznej w stosunku do Związku Radzieckiego i państw europejskich. Błędnym okazało się założenie, że możliwa będzie współpraca pomiędzy sojusznikami z okresu drugiej wojny światowej, o czym świadczył przede wszystkim spór wokół okupacji i przyszłości Niemiec, ale również polityka Moskwy wobec Europy Wschodniej⁹. Inter-

⁵ H. Kissinger, *Dyplomacja*, Philip Wilson, Warszawa 1996, s. 460.

⁶ Tezę, że bomba atomowa popchnęła Stany Zjednoczone i Związek Radziecki nie do współpracy, ale do głębokiej konfrontacji stawiają Campbell Craig i Sergey Radchenko (C. Craig, S. Radchenko, *The Atomic Bomb and the Origins of the Cold War*, Yale University Press, New Haven–London 2008).

⁷ Podejście rewizjonistyczne rozwinęło się w latach 60. i na początku lat 70. XX w. (J.S. Nye, *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 170–173).

⁸ L. Scott, *Historia stosunków międzynarodowych w latach 1945-1990*, [w:] J. Baylis, S. Smith (red.), *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008, s. 122–123.

⁹ D.W. Urwin, *The Community of Europe. A History of European Integration since 1945*, Longman, London-New York 1995, s. 13–15; J. Hanhimäki, B. Schoenborn, B. Zanch-

pretując przyczyny wybuchu zimnej wojny, do sytuacji tej można podchodzić dwojako¹⁰. Zgodnie ze stanowiskiem tradycjonalistycznym, to ekspansjonizm Związku Radzieckiego należy traktować jako przyczynę zimnej wojny. Takie ujęcie stałoby w sprzeczności z wyżej wspomnianym stanowiskiem rewizjonistycznym, ale również porewizjonistycznym, które akcentowało nieuchronność zimnej wojny. W tym ostatnim ujęciu przyczyn zimnej wojny należy bowiem doszukiwać się w anarchicznej naturze systemu międzynarodowego, która wzmagała nieufność i podejrzliwość stron wobec intencji przeciwnika. W takiej interpretacji mamy do czynienia z klasycznym dylematem bezpieczeństwa, zgodnie z którym działania podejmowane przez jedno państwo w celu zwiększenia własnego bezpieczeństwa powodują reakcje innego lub innych państw, co z kolei prowadzi raczej do zmniejszenia, a nie do wzrostu bezpieczeństwa pierwszego państwa.

Bardzo istotny wpływ na redefinicję polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych miała sytuacja wewnętrzna w państwach Europy Zachodniej. Początkowo jednak Amerykanie nie w pełni zdawali sobie sprawę z gospodarczej słabości swoich sojuszników europejskich, tj. Wielkiej Brytanii i Francji¹¹. To ostatnie państwo, z uwagi na funkcjonowanie silnej Partii Komunistycznej¹², zmagало się również z problemem wewnętrznej stabilności. Charakterystycznym elementem sytuacji powojennej była więc na ogół ścisła zależność między problemami politycznej i gospodarczej stabilności, którym same państwa europejskie nie mogły stawić czoła. Stwarzało to niemal konieczność pozostania na kontynencie europejskim Stanów Zjednoczonych, jeżeli nie chciały one wybuchu kolejnego konfliktu zbrojnego, co miało miejsce w dwadzieścia lat po pierwszej wojnie światowej z uwagi na powrót Waszyngtonu do polityki izolacjonizmu. Co więcej, sami planiści amerykańscy jeszcze przed końcem drugiej wojny światowej zdawali sobie sprawę z wyłaniania się nowego bipolarnego porządku międzynarodowego, w którym jedynymi znaczącymi potę-

etta, *Transatlantic Relations since 1945. An Introduction*, Routledge, London-New York 2012, s. 10.

¹⁰ J. Nye, *Konflikty międzynarodowe...*, *op. cit.*, s. 170–173.

¹¹ D.W. Urwin, *The community of Europe...*, *op. cit.*, s. 14–15.

¹² Francuska Partia Komunistyczna (FPK) cieszyła się dużym poparciem społecznym. W wyborach parlamentarnych w 1945 r. uzyskała ona ponad 26% głosów, a w drugich wyborach w 1946 r. ponad 28%. W obu przypadkach FPK była najsilniejszą partią w Zgromadzeniu Narodowym (E. Mawdsley, *World War II, Soviet Power and International Communism*, [w:] N. Naimark, S. Pons, S. Quinn-Judge (red.), *The Cambridge History of Communism. Volume 2: The Socialist Camp and World Power 1941–1960s*, Cambridge University Press, Cambridge 2017, s. 34).

gami militarnymi miały być Stany Zjednoczone i Związek Radziecki¹³. Siła militarna odzwierciedlała potęgę gospodarczą Stanów Zjednoczonych, które jako jedyne państwo nie zbiedniało w wyniku wojny, ale wręcz przeciwnie – znacznie się wzbogaciło. Amerykanom wobec tego, pomimo tradycyjnego izolacjonizmu, ale z uwagi na przesłanki polityczne, militarne i gospodarcze¹⁴, trudno było więc wycofać się z tworzenia nowego układu hegemonicznego pod nazwą Pax Americana.

Już na początku 1946 roku jasne było, że zimna wojna jest faktem, a współpraca pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Związkiem Radzieckim jest w zasadzie niemożliwa. Obrazowo ujął to Winston Churchill w słynnym przemówieniu wygłoszonym 5 marca 1946 roku w Fulton w Stanach Zjednoczonych. Bardzo wyraźnie podkreślił w nim, że w poprzek kontynentu europejskiego została opuszczona żelazna kurtyna, a państwa Europy Środkowej i Wschodniej, znajdujące się po jej drugiej stronie, stały się częścią strefy wpływów Związku Radzieckiego¹⁵. Przemówienie Churchilla spotkało się z negatywną reakcją Józefa Stalina, który w wywiadzie dla dziennika „Prawda” uznał je za świadectwo przygotowywania wojny ze Związkiem Radzieckim i wyraz rasistowskiej teorii, zgodnie z którą mówiący po angielsku powinni rządzić pozostałymi narodami świata¹⁶. Samo jednak przemówienie Churchilla było w dużej mierze reakcją na wygłoszoną 9 lutego 1946 roku tak zwaną mowę

¹³ P. Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military conflict from 1500 to 2000*, Fontana Press, London 1988, s. 459–463.

¹⁴ W 1945 r. Stany Zjednoczone osiągnęły poziom 50% światowego PKB, posiadały największe rezerwy walutowe i w złocie, dolar amerykański zastąpił funta szterlinga jako najważniejsza waluta rezerwowa międzynarodowego systemu gospodarczego, siły powietrzne i morskie posiadały ogromne zdolności globalnego oddziaływania i co więcej, USA były jedynym państwem nuklearnym (Ch. Layne, *The US–Chinese Power Shift and the End of the Pax Americana*, „International Affairs”, 2018, nr 1(94), s. 91).

¹⁵ „Od Szczecina nad Bałtykiem do Triestu nad Adriatykiem w poprzek kontynentu opuściła się żelazna kurtyna. Za tą linią leżą wszystkie stolice starych państw Europy Środkowej i Wschodniej. Warszawa, Berlin, Praga, Wiedeń, Budapeszt, Belgrad, Bukareszt i Sofia, wszystkie te sławne miasta i ludność wokół nich leżą w czymś, co muszę nazwać radziecką strefą i wszystkie podlegają w takiej czy innej formie nie tylko wpływom radzieckim, ale w bardzo wysokiej i w wielu przypadkach zwiększającej się kontroli ze strony Moskwy” (W. Churchill, *The Sinews of Peace*, Westminster College, Fulton, Missouri, 05.03.1946, <https://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/>, dostęp 03.03.2018).

¹⁶ W. LaFeber, *America, Russia and the Cold War 1945–1984*, Alfred A. Knopf, New York 1985, s. 39.

wyborczą Józefa Stalina, który ukazywał sprzeczności między komunizmem i kapitalizmem, co odczytano na Zachodzie jako deklarację zimnej wojny¹⁷.

Z uwagi na decyzje Stalina rok 1946 może być traktowany jako kluczowy w nieuchronności wybuchu zimnej wojny. Związek Radziecki odrzucił bowiem możliwość uzyskania od Stanów Zjednoczonych pożyczki w wysokości 1 mld dolarów i ostatecznie odmówił akcesu do Banku Światowego i Międzynarodowego Funduszu Walutowego. Dla Związku Radzieckiego o wiele ważniejsze było posiadanie politycznej kontroli nad państwami Europy Wschodniej niż uzależnianie się od współpracy gospodarczej ze Stanami Zjednoczonymi. Nadzieja Amerykanów na wykorzystanie instrumentów gospodarczych do osiągnięcia celów politycznych, to znaczy ewentualnego wycofania się Związku Radzieckiego z Europy Wschodniej, okazała się płonna¹⁸. Zimna wojna nie miała wobec tego jedynie przyczyn politycznych, ale również gospodarcze, jakkolwiek były one ze sobą ściśle powiązane.

Zaostrzenie się stosunków pomiędzy Związkiem Radzieckim i Stanami Zjednoczonymi ukazywało konieczność redefinicji amerykańskiej polityki zagranicznej polegającej na odejściu od tradycyjnego izolacjonizmu na rzecz zaangażowania w sprawy europejskie. Jednocześnie zmuszało państwa Europy Zachodniej do zainicjowania współpracy i integracji pomiędzy sobą oraz do rozwoju partnerskich relacji ze Stanami Zjednoczonymi. Między innymi w grudniu 1947 roku brytyjski minister spraw zagranicznych Ernest Bevin, podkreślając zagrożenie ze strony Związku Radzieckiego, stwierdził, że przetrwanie Europy Zachodniej zależy od stworzenia jakiejś formy unii z poparciem Stanów Zjednoczonych¹⁹. Takie podejście współbrzmiało z nową optyką amerykańską i doprowadziło do ukształtowania się w drugiej połowie lat 40. XX wieku fundamentów transatlantyckiego układu (*transatlantic bargain*)²⁰. Jego pierwszymi przejawami były doktryna Trumana i plan Marshalla, a do

¹⁷ Tekst przemówienia Józefa Stalina: *Speech Delivered by J. V. Stalin at a Meeting of Voters of the Stalin Electoral District, Moscow. February 9, 1946*, [w:] J. Stalin, *Speeches Delivered at Meetings of Voters of the Stalin Electoral District, Moscow, December 11, 1937 and February 9, 1946*, Foreign Languages Publishing House, Moscow 1954, s. 19–43.

¹⁸ Na temat intencji Moskwy udziału w międzynarodowej współpracy gospodarczej po zakończeniu drugiej wojny światowej zob. K.V. Minkova, *The Economic Roots of the Cold War: The IMF, ITO and Other Economic Issues in post-War Soviet-American Relations*, „Journal of Global Initiatives”, vol. 12, nr 1, 2017, s. 18–31.

¹⁹ R.E. Rupp, *NATO after 9/11. An Alliance in Continuing Decline*, Palgrave Macmillan, New York 2006, s. 44.

²⁰ Tłumaczenie terminu *transatlantic bargain* na język polski nie jest proste. Inną możliwością jest sformułowanie „wzajemne zobowiązania transatlantyckie”.

trzech istotnych etapów jego kształtowania można zaliczyć traktat brukselski (1948 r.), rezolucję Vandenbergą (1948 r.) i powstanie NATO (1949 r.)²¹.

2. DOKTRYNA POWSTRZYMYWANIA – NOWA POLITYKA STANÓW ZJEDNOCZONYCH WOBEC EUROPY

Rok 1947 można uważać za kluczowy w kształtowaniu nowego podejścia Stanów Zjednoczonych do Europy i zdecydowanego stanowiska wobec Związku Radzieckiego, czego wyrazem było przyjęcie polityki powstrzymywania jako podstawowej strategii amerykańskiej w okresie zimnej wojny. Jasne bowiem było, że Związek Radziecki nie wywiązuje się ze zobowiązań wobec Europy Wschodniej przyjętych na konferencjach w Jałcie i Poczdamie²², co mogło świadczyć o ofensywnych zamiarach Moskwy. Z drugiej jednak strony, jak oceniał wywiad amerykański w listopadzie 1945 roku, Związek Radziecki w przeciągu co najmniej 15 lat nie będzie ryzykować dużego konfliktu zbrojnego z uwagi przede wszystkim na zacofanie technologiczne²³. W takiej sytuacji działania Waszyngtonu musiały mieć charakter kompleksowy. Nie zapominając o wyzwaniach w sferze bezpieczeństwa i wobec tego podejmując określone działania dotyczące militarnej obecności w Europie Zachodniej, należało również przeciwdziałać zagrożeniu ze strony Moskwy poprzez aktywność gospodarczą i polityczną. Wyrazem nowej polityki amerykańskiej była doktryna Trumana, ale również plan Marshalla – inicjatywy, które poprzez stosowanie instrumentów gospodarczych miały na celu ostateczne osiągnięcie generalnego celu politycznego, czyli przeciwdziałanie ekspansji komunizmu. Pomoc gospodarcza dla państw europejskich była traktowana, jak podkreślał to George Kennan, jeden z głównych architektów polityki amerykańskiej w latach 40. i 50. XX wieku, jako forma powstrzymywania²⁴.

Już w 1946 roku prezydent Harry Truman zainicjował twardą postawę wobec Związku Radzieckiego, co stanowiło odejście od polityki łagodzenia (*a policy of appeasement*). W wyniku zdecydowanego stanowiska Stany Zjednoczone odniosły pierwszy dyplomatyczny sukces w okresie zimnej wojny,

²¹ S.R. Sloan, *Permanent Alliance? NATO and the Transatlantic Bargain from Truman to Obama*, Continuum, New York 2010, s. 16–17.

²² R.L. Kugler, *Laying the Foundations: the Evolution of NATO in the 1950s*, RAND Corporation, Santa Monica 1990, s. 12.

²³ W. LaFeber, *America, Russia...*, *op. cit.*, s. 27–28.

²⁴ B. Steil, *The Marshall Plan: Dawn of the Cold War*, Oxford University Press, Oxford 2018, s. 256.

czyli doprowadziły do wycofania wojsk radzieckich z północnego Iranu, kończąc konflikt trwający od listopada 1945 roku do czerwca 1946 roku²⁵. Kryzys irański potwierdzał kontynuację myślenia administracji amerykańskiej bardziej w kategoriach idealistycznych, czyli walki dobra ze złem niż realistycznych, czyli związanego z tworzeniem stref wpływów²⁶. Dopiero *Długi telegram* z lutego 1946 roku zapoczątkował jednoznaczny realistyczny zwrot w postawie Stanów Zjednoczonych wobec relacji ze Związkiem Radzieckim i zaowocował przyjęciem doktryny powstrzymywania, która kształtowała politykę amerykańską przez okres całej zimnej wojny. Dokument ten został przygotowany przez amerykańskiego dyplomatę pracującego w Ambasadzie w Moskwie George'a Kennana i wysłany 22 lutego 1946 roku do sekretarza stanu USA George'a Marshalla²⁷. Kennan demaskował w nim rzeczywiste cele polityki zagranicznej Związku Radzieckiego, twierdząc, że z uwagi na instynktowne poczucie braku bezpieczeństwa i „okrażenia” przez państwa kapitalistyczne, osiągnięcie stałej pokojowej koegzystencji z Moskwą w długiej perspektywie jest niemożliwe. Politykę zagraniczną ZSRR tłumaczył zarówno komunistyczną ideologią, jak i tradycyjnym carskim ekspansjonizmem.

Jak podkreśla Henry Kissinger²⁸, nieco filozoficzne uwagi Kennana zostały przełożone na język działania z zakresu polityki zagranicznej w memorandum Departamentu Stanu przygotowanym przez H. Freemana Matthews'a i przedłożonym komitetowi międzyresortowemu 1 kwietnia 1946 roku²⁹ oraz w ściśle tajnym obszernym raporcie z 24 września 1946 roku opracowanym na potrzeby prezydenta Trumana przez jego doradcę Clarka Clifforda³⁰. W obu dokumentach uwypuklono możliwość zastosowania w ostateczności środków

²⁵ Szerzej na ten temat zob. G.R. Hess, *The Iranian Crisis of 1945–46 and the Cold War*, „Political Science Quarterly”, vol. 89, nr 1, 1974, s. 117–146.

²⁶ H. Kissinger, *Dyplomacja...*, *op. cit.*, s. 487–489.

²⁷ *Telegram, George Kennan to George Marshall [“Long Telegram”], February 22, 1946. Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers (1946)*, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/6-6.pdf, dostęp 15.05.2016.

²⁸ H. Kissinger, *Dyplomacja...*, *op. cit.*, s. 490–492.

²⁹ *Memorandum by the Acting Department of State Member (Matthews) to the State-War-Navy Coordinating Committee*, Washington, 1.04.1946, [w:] *Foreign Relations of the United States, 1946, General; the United Nations, vol. I, U.S. Government Printing Office, 1946*, <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?type=goto&id=FRUS.FRUS1946v01&isize=M&submit=Go+to+page&page=1167>, dostęp 15.05.2016.

³⁰ C.M. Clifford, *American Relations with the Soviet Union. A Report to the President by the Special Counsel to the President*, 24.09.1946, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/index.php?documentid=4-1&pagenumber=75, dostęp 10.03.2018.

militarnych wobec ekspansjonizmu Związku Radzieckiego, jeżeli zawiodłyby działania dyplomatyczne. Jak wyraźnie stwierdził Clifford, język potęgi militarnej jest jedynym, który rozumieją uczniowie polityki siły, dodając, że „(...) głównym czynnikiem odstrasającym od sowieckiego ataku na Stany Zjednoczone lub ataku na obszary świata, które są kluczowe dla naszego bezpieczeństwa, będzie siła militarna tego kraju”³¹. Clifford zdawał sobie sprawę z konieczności stosowania instrumentów gospodarczych do osiągnięcia celów politycznych i wobec tego jego tajny raport można traktować jako istotny czynnik w kształtowaniu nowej polityki amerykańskiej przede wszystkim w odniesieniu do Europy, ale również w wymiarze globalnym. Bardzo wyraźnie sugerował on przyjęcie całościowej strategii wspierania państw demokratycznych zagrożonych przez Związek Radziecki. W takim podejściu pomoc wojskowa w przypadku ataku miała być ostatecznością, a bardziej skuteczną barierą dla komunizmu było silne wsparcie gospodarcze, między innymi w postaci umów handlowych, pożyczek i misji technicznych. Tajny raport z września 1946 roku ukształtował nową aktywną politykę Stanów Zjednoczonych, gdyż jak podkreślał Clifford wiele lat później, „memorandum zawierało załączki planu Marshalla, załączki NATO i podstawowe zasady, na których oparł się Prezydent w ramach Doktryny Trumana”³².

Sposób myślenia zaprezentowany w memorandum Clifforda został zastosowany w praktyce w ramach ogłoszonej 12 marca 1947 roku doktrynie Trumana. Była ona potwierdzeniem niekwestionowanego przywództwa w świecie zachodnim Stanów Zjednoczonych, które musiały z uwagi na zagrożenie ze strony Związku Radzieckiego, podjąć aktywną politykę zagraniczną³³. Zmiana strategii amerykańskiej wynikała w dużej mierze z konieczności, gdyż Wielka Brytania, która wspierała militarnie i gospodarczo Grecję i Turcję od zakończenia drugiej wojny światowej, oświadczyła na przełomie 1946 i 1947 roku, że przekracza to jej możliwości³⁴. W orędziu wygłoszonym 12 marca 1947 roku przed obiema izbami Kongresu prezydent Harry Truman poprosił o prze-

³¹ C.M. Clifford, *American Relations with the Soviet Union...*, *op. cit.*, s. 73.

³² Opinia wyrażona przez Clarka Clifforda w wywiadzie z 1971 r. (*Oral History Interview with CLARK M. CLIFFORD. Assistant to White House Naval Aide, 1945-46; Special Counsel to the President, 1946-50, Washington, D. C., April 13, 1971 by Jerry N. Hess*, <https://www.trumanlibrary.org/oralhist/cliford2.htm>, dostęp 12.03.2018).

³³ Nie wszyscy uważają, że doktryna Trumana była punktem zwrotnym w polityce amerykańskiej. Znany amerykański badacz zimnej wojny John Lewis Gaddis twierdzi, że rzeczywista polityka powstrzymywania komunizmu była wynikiem dopiero wybuchu wojny koreańskiej w 1950 r. (J.L. Gaddis, *Was the Truman Doctrine a Real Turning Point?*, „Foreign Affairs”, vol. 52, nr 2, 1974, s. 386–402).

³⁴ H. Kissinger, *Dyplomacja...*, *op. cit.*, s. 493–495.

znaczenie 400 mln dolarów na pomoc gospodarczą dla Grecji i Turcji, aby przyczynić się do stabilizacji gospodarczej i politycznej obu państw³⁵. Truman bardzo wyraźnie porównał tę sytuację do zaangażowania finansowego Stanów Zjednoczonych w drugą wojnę światową, co uznał za inwestycję w wolność i pokój światowy. Podobnie w odniesieniu do Grecji i Turcji polityka amerykańska miała na celu wspieranie wolnych narodów przeciwstawiających się działaniom ze strony uzbrojonej mniejszości lub presji zewnętrznej utożsamianych z działalnością reżimów totalitarnych. Jakkolwiek w przemówieniu nie pojawił się Związek Radziecki z nazwy, to rywalizacja z tym państwem była przedstawiana w kategoriach walki pomiędzy dwoma systemami wartości: demokracją a totalitaryzmem³⁶. Poprzez podkreślenie znaczenia demokracji w zapewnieniu pokoju międzynarodowego, Stany Zjednoczone w sposób wyraźny kontynuowały idealistyczny sposób myślenia. Z drugiej jednak strony, Truman podchodził do problemu w sposób strategiczny, gdyż obawa przed wpadnięciem Grecji i Turcji do radzieckiej strefy wpływów była podyktowana dążeniem do uniemożliwienia Związkowi Radzieckiemu swobodnego dostępu do Morza Śródziemnego. Był więc to wyraz myślenia realistycznego. Obok politycznych, ważne były również motywy gospodarcze. Nie były one wprost zaakcentowane w przemówieniu prezydenta Trumana, ale wiązały się z dążeniem do przeciwdziałania upadkowi gospodarek europejskich i amerykańskiej w kontekście odbudowy gospodarczej Europy Zachodniej oraz zależności Stanów Zjednoczonych od handlu międzynarodowego³⁷. Za ideologiczną tar-

³⁵ *Address of the President of the United States Delivered before a Joint Session of the Senate and the House of Representatives, Recommending Assistance to Greece and Turkey, March 12, 1947*, “80th Congress 1st session. House of Representatives, Document no. 171”, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?documentdate=1947-03-12&documentid=5-9&pagenumber=1, dostęp 14.06.2016.

³⁶ A. Podraza, *Integracja europejska...*, *op. cit.*, s. 262–264. Prezydent Harry Truman na zakończenie przemówienia stwierdził, co następuje: „The seeds of totalitarian regimes are nurtured by misery and want. They spread and grow in the evil soil of poverty and strife. They reach their full growth when the hope of a people for a better life has died. We must keep that hope alive. The free peoples of the world look to us for support in maintaining their freedoms. If we falter in our leadership, we may endanger the peace of the world – and we shall surely endanger the welfare of our own nation. Great responsibilities have been placed upon us by the swift movement of events” (*Address of the President of the United States Delivered before a Joint Session of the Senate and the House of Representatives, Recommending Assistance to Greece and Turkey, March 12, 1947...*, *op. cit.*).

³⁷ W. LaFeber, *America, Russia...*, *op. cit.*, s. 57–58.

czą antykomunizmu kryła się więc potrzeba odbudowy i wzmocnienia świata zachodniego ważnego dla ekspansji gospodarczej Stanów Zjednoczonych.

Istotnym rozwinięciem w sensie terytorialnym doktryny Trumana był plan Marshalla. Został on ogłoszony w przemówieniu wygłoszonym na Uniwersytecie Harwardzkim 5 czerwca 1947 roku przez amerykańskiego sekretarza stanu i miał służyć gospodarczej i politycznej stabilizacji państw europejskich. W planie Marshalla, w odróżnieniu od doktryny Trumana, koncentrowano się jedynie na pomocy gospodarczej, nie uwzględniając pomocy wojskowej. Plan Marshalla potwierdzał decyzję Stanów Zjednoczonych o aktywnej obecności na kontynencie europejskim i o dążeniu do odbudowy gospodarczej kapitalistycznych Niemiec Zachodnich mających stanowić jądro zintegrowanej Europy Zachodniej³⁸. Stał on w sprzeczności z powojenną radziecką strategią, która bazowała na przekonaniu o szybkim wycofaniu się Amerykanów z Europy, co pozostawiłoby osłabione Niemcy, których reparacje miały być wykorzystane na odbudowę i rozwój Związku Radzieckiego. W związku z tym plan Marshalla był traktowany jako wyzwanie dla Moskwy, która starała się podważyć wpływy amerykańskie na kontynencie europejskim, podejmując określone działania, jak przewrót w Pradze czy blokada Berlina Zachodniego.

Przemówienie Marshalla bardzo wyraźnie potwierdzało strategię amerykańską określoną w doktrynie Trumana, w ramach której zapewnienie bezpieczeństwa rozumianego szeroko miało być osiągnięte nie tylko dzięki środkom militarnym, ale również gospodarczym³⁹. Pomoc w odbudowie gospodarczej

³⁸ B. Steil, *The Marshall Plan...*, *op. cit.*, s. XII.

³⁹ A. Podraza, *Integracja europejska...*, *op. cit.*, s. 265. George Marshall stwierdził między innymi, co następuje: „(...) Stany Zjednoczone powinny uczynić wszystko, co jest możliwe do zrobienia, aby pomóc w powrocie do normalnego zdrowia gospodarczego na świecie, bez którego nie będzie politycznej stabilizacji i trwałego pokoju. Nasza polityka nie jest skierowana przeciwko jakiemukolwiek państwu lub doktrynie, ale przeciwko głodowi, biedzie, desperacji i chaosowi. Jej celem powinno być ożywienie funkcjonującej gospodarki na świecie, aby pozwolić na wyłonienie się politycznych i społecznych warunków, w których mogą istnieć wolne instytucje. (...) Jakikolwiek rząd, który zechce pomóc w zadaniu odbudowy może liczyć na pełną współpracę, jestem pewien, ze strony rządu Stanów Zjednoczonych. Jakikolwiek rząd, który manipuluje, aby zablokować odbudowę innych państw nie może oczekiwać pomocy z naszej strony. Co więcej, rządy, partie polityczne lub grupy, które dążą do przedłużenia ludzkiego cierpienia, aby uzyskać polityczne lub inne korzyści, napotkają sprzeciw ze strony Stanów Zjednoczonych” (*Speech by George C. Marshall, „European Initiative Essential to Economic Recovery”, June 5, 1947, „The Department of State Bulletin”, vol. XVI, nr 415, 1947, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/marshall/large/documents/index.php?pagenumber=2&documentdate=1947-06-05&documentid=8-7, s. 1159-1160, dostęp 18.06.2016).*

państw europejskich miała prowadzić do ich stabilizacji gospodarczej i politycznej, co było elementem powstrzymania ekspansji komunizmu. Plan Marshalla nawiązywał do idei multilateralizmu prezydenta Woodrowa Wilsona, zgodnie z którą rozwój gospodarczy i likwidowanie barier handlowych między państwami, co było jednym z warunków udzielenia pomocy w ramach planu Marshalla, miało doprowadzić do zapewnienia pokoju⁴⁰. Był on również wyraźnie motywowany gospodarczo, gdyż Stany Zjednoczone już od początku XX wieku podejmowały działania w stosunkach międzynarodowych zgodnie z koncepcją imperium rynkowego, czego wyrazem był postulat idealistycznego prezydenta Woodrowa Wilsona z 1916 roku o potrzebie przejęcia inicjatywy w walce o pokojowe podbicie świata amerykańską demokracją biznesu⁴¹. „Zadanie to przyświecało dyplomacji amerykańskiej w momencie wybuchu zimnej wojny, kiedy Stany Zjednoczone, przedkładając plan Marshalla w 1948 r., nie tylko inicjowały politykę powstrzymania ekspansji komunizmu w Europie, ale również chciały przekonać państwa Europy Zachodniej do własnej koncepcji demokracji konsumpcyjnej”⁴².

Dzięki udzieleniu pomocy na bardzo dużą skalę, gdyż jej wartość sięgała 13 mld dolarów, Stany Zjednoczone wsparły odbudowę gospodarczą 16 państw europejskich, stabilizując je przez to gospodarczo i politycznie. W perspektywie krótkookresowej plan Marshalla doprowadził do powstania Republiki Federalnej Niemiec oraz ostatecznego podziału Europy. Państwa kontrolowane przez Związek Radziecki, takie jak między innymi Polska, Węgry czy Czechosłowacja, pomimo zainteresowania, nie mogły skorzystać z pomocy z uwagi na presję Moskwy⁴³. W dłuższej perspektywie czasowej plan Marshalla wzmocnił sojusz Stanów Zjednoczonych z państwami europejskimi,

⁴⁰ A.D. Weissman, *Pivotal Politics – The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy*, „The History Teacher”, vol. 47, nr 1, 2013, s. 111.

⁴¹ V. De Grazia, *Irresistible Empire: America's Advance through Twentieth-Century Europe*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass.-London 2005, s. 1–14.

⁴² A. Podraza, *Instytucjonalne dylematy transatlantyckich stosunków bezpieczeństwa: Unia Europejska partnerem Stanów Zjednoczonych czy prymat NATO?*, „Rocznik Integracji Europejskiej” 2017, nr 11, s. 10.

⁴³ Bardzo wyraźnie podkreślił to minister spraw zagranicznych Czechosłowacji Jan Masaryk, który w lipcu 1947 r. po wizycie w Moskwie stwierdził: „Pojechałem do Moskwy jako minister spraw zagranicznych niezależnego suwerennego państwa; wróciłem jako lokaj rządu sowieckiego” (W. Lipgens, *A History of European Integration 1945–1947. The Formation of the European Unity Movement*, Clarendon Press, Oxford 1982, s. 485). Na temat Polski i planu Marshalla zob. S. Anderson, *Poland and the Marshall Plan, 1947–1949*, „Diplomatic History”, vol. 15, nr 4, 1991, s. 473–494.

przez co może być traktowany jako istotny czynnik, który doprowadził do stworzenia Zachodu⁴⁴. Stanowił bowiem impuls na rzecz integracji europejskiej⁴⁵, ale przede wszystkim był istotnym bodźcem do podjęcia zarówno przez państwa europejskie, jak i w ramach wymiaru transatlantyckiego współpracy w zakresie bezpieczeństwa. Ustanowienie Unii Zachodniej (1948 r.) i NATO (1949 r.) może być traktowane jako bezpośredni rezultat planu Marshalla, co wynikało z przyjęcia przez Waszyngton perspektywy, że bezpieczeństwo ekonomiczne nie jest możliwe bez bezpieczeństwa fizycznego⁴⁶.

Doktryna powstrzymywania stanowiła istotne uzupełnienie doktryny Trumana i planu Marshalla, jednoznacznie wskazując na Związek Radziecki jako zagrożenie dla państw Zachodu i określając międzynarodową strategię Stanów Zjednoczonych aktualną przez cały okres zimnej wojny. Po raz pierwszy została ona zdefiniowana w anonimowym artykule pt. *Źródła radzieckiego zachowania* (*The Sources of Soviet Conduct*) opublikowanym w lipcu 1947 roku w czasopiśmie „Foreign Affairs”⁴⁷. Jego rzeczywistym autorem był George Kennan, który pełnił w tamtym okresie funkcję szefa Zespołu Planowania Politycznego w Departamencie Stanu, a w lutym 1946 roku przygotował mający duży wpływ na administrację amerykańską *Długi telegram*. Charakteryzując ideologiczne źródła polityki Związku Radzieckiego bazujące na przekonaniu o wrodzonym antagonizmie pomiędzy kapitalizmem a socjalizmem oraz o nieomyślności Kremla, Kennan postulował przyjęcie wobec rosyjskich tendencji ekspansjonistycznych polityki powstrzymywania, która miała być „(...) pomyślana jako konfrontacja odpowiednimi siłami z Rosjanami wszędzie tam, gdzie wykazują oni chęć naruszania interesów pokojowego i stabilnego świata”⁴⁸.

Pomimo generalnej akceptacji w Waszyngtonie, interpretacja polityki powstrzymywania i jej stosowanie budziły kontrowersje. Dotyczyły one celu powstrzymywania (czy miała ona jedynie dotyczyć Związku Radzieckiego, czy komunizmu w ogóle?) oraz stosowanych środków (czy chodziło o zapobieganie każdej próbie ekspansji ZSRR, czy miano koncentrować się na klu-

⁴⁴ Zob. np.: W.I. Hitchcock, *The Marshall Plan and the Creation of the West*, [w:] M. P. Lefler, O. A. Westad (red.), *The Cambridge History of the Cold War. Volume I. Origins*, Cambridge University Press, Cambridge 2010, s. 154–174.

⁴⁵ Plan Marshalla doprowadził do powstania w 1948 r. Organizacji Europejskiej Współpracy Gospodarczej (OEEC), w skład której weszły państwa, które przyjęły plan Marshalla. Pomimo tego, że organizacja ta nie spełniała aspiracji zwolenników jedności europejskiej, to była wyrazem rosnącej współzależności pomiędzy gospodarkami państw europejskich (A. Podraza, *Integracja europejska...*, *op. cit.*, s. 265).

⁴⁶ B. Steil, *The Marshall Plan...*, *op. cit.*, s. XII.

⁴⁷ X, *The Sources of Soviet Conduct*, „Foreign Affairs”, vol. 25, nr 4, 1947, s. 562–588.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 581.

czowych obszarach istotnych z punktu widzenia równowagi sił?)⁴⁹. Podczas gdy sam George Kennan opowiadał się za umiarkowaną wersją powstrzymywania bliższą tradycyjnej dyplomacji⁵⁰, to prezydent Harry Truman przyjął jej szeroką bardziej konfrontacyjną wersję. Wyrazem tego drugiego sposobu myślenia był ściśle tajny raport Narodowej Rady Bezpieczeństwa nr 68 (NSC 68) z kwietnia 1950 roku⁵¹. Jego głównym autorem był Paul Nitze, wówczas szef Zespołu Planowania Politycznego w Departamencie Stanu, który traktował zagrożenie radzieckie przede wszystkim w kategoriach militarnych⁵². Stąd tajne memorandum odzwierciedlało realistyczne podejście do rzeczywistości międzynarodowej, gdyż postulowano w nim zwiększenie potencjału militarnego Stanów Zjednoczonych. Jednocześnie było ono zgodne z tradycją liberalną, gdyż walka z komunizmem w wymiarze globalnym charakteryzowana była w kategoriach moralnych jako obrona wartości i instytucji demokratycznych. Połączenie perspektyw realistycznej i liberalnej (utopijnej) było cechą charakterystyczną w polityce amerykańskiej przez całą zimną wojnę, ale również w okresie pozimnowojennym. Bez względu na odmienne podejścia do interpretacji polityki powstrzymywania⁵³, czego wyrazem był przede wszystkim spór pomiędzy Georgem Kennanem a Paulem Nitze⁵⁴, koncepcja ta w różnych wersjach stanowiła generalnie oficjalną strategię Stanów

⁴⁹ J. Nye, *Konflikty międzynarodowe...*, *op. cit.*, s. 190.

⁵⁰ George Kennan bardzo wyraźnie podkreślał w swoich pamiętnikach opublikowanych w 1967 r., że jego zamierzeniem nie było „militarne powstrzymywanie militarnego zagrożenia, ale polityczne powstrzymywanie politycznego zagrożenia” (W. Widmayer, *Presidential Rhetoric from Wilson to Obama: Constructing Crises, Fast and Slow*, Routledge, London-New York 2015, s. 43).

⁵¹ „*A Report to the National Security Council – NSC 68*”, *April 12, 1950. President’s Secretary’s File, Truman Papers*, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf, dostęp 03.07.2018.

⁵² A. Podraza, *Integracja europejska...*, *op. cit.*, s. 266.

⁵³ Analiza zarówno NSC 68, jak i wcześniejszego tajnego raportu NSC 20/4 przygotowanego przez Kennana w listopadzie 1948 r. skłania do wniosku, że cele w nich zdefiniowane były ambitniejsze niż tylko związane z powstrzymywaniem, gdyż dążono do ograniczenia potęgi i wpływów ZSRR (M.P. Leffler, *The Emergence of an American Grand Strategy, 1945–1952*, [w:] M.P. Leffler, O.A. Westad (red.), *The Cambridge History of the Cold War...*, *op. cit.*, s. 84).

⁵⁴ Oprócz Kennana i Nitze uwzględnia się również duży wkład w interpretację polityki powstrzymywania Andrew J. Goodpastera, który był jednym z głównych doradców prezydenta Dwighta D. Eisenhowera. Na temat wkładu tych trzech „rycerzy zimnej wojny” zob. K. Weisbrode, *Opowieść o trzech rycerzach zimnej wojny*, „Przegląd NATO”, nr 1, 2006, <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/polish/special.html>, dostęp 4.07.2018).

Zjednoczonych do 1989 roku i przyczyniła się w dużej mierze do powstania Sojuszu Atlantyckiego.

3. POCZĄTKI WSPÓŁPRACY PAŃSTW EUROPY ZACHODNIEJ W ZAKRESIE BEZPIECZEŃSTWA

W obliczu rosnącego zagrożenia ze strony Związku Radzieckiego, ale również nieokreślonej pozycji Niemiec, kwestia budowy europejskiego i transatlantyckiego systemów bezpieczeństwa były niezwykle istotnymi zadaniami po zakończeniu drugiej wojny światowej. W reakcji na wydarzenia i kryzysy międzynarodowe zwrócono uwagę na potrzebę zapewnienia państwom Europy Zachodniej bezpieczeństwa fizycznego i politycznego oraz potrzebę włączenia w jej zagwarantowanie Stanów Zjednoczonych. Kluczową rolę w zainicjowaniu działań, które doprowadziły do stworzenia zachodniego systemu obronnego odegrała Wielka Brytania, która biorąc pod uwagę różnorodne wyzwania i zagrożenia, odegrała rolę mediatora pomiędzy Francją i Stanami Zjednoczonymi, które już w drugiej połowie lat 40. XX wieku przedstawiały przeciwstawne stanowiska⁵⁵. Początkowo kwestią, która budziła kontrowersje było określenie przyszłości Niemiec, które były traktowane jako potencjalne zagrożenia, ale też ewentualny przyszły partner. W zawartym 4 marca 1947 roku traktacie z Dunkierki⁵⁶, który zapoczątkował budowę zachodnioeuropejskiego systemu obronnego, Francja i Wielka Brytania udzieliły sobie gwarancji bezpieczeństwa w przypadku zagrożenia ze strony Niemiec. Traktat, zawarty jeszcze przed ogłoszeniem planu Marshalla, dotyczył z punktu widzenia Francji bardzo istotnej kwestii, to znaczy przyszłości i roli Niemiec. Podczas gdy Stany Zjednoczone dążyły do tego, aby zachodnia część Niemiec była objęta pomocą w ramach planu Marshalla i została w przyszłości włączona do zachodniego systemu obronnego, to Francja

⁵⁵ Zmiana stanowiska Wielkiej Brytanii nastąpiła pod koniec 1947 r. Początkowo Wielka Brytania nie angażowała się w sprawy europejskie, nie chcąc ograniczać swobody działania w odniesieniu do innych części świata, a poza tym nie akceptowała podziału na Wschód i Zachód jako ostatecznego (M. Jansen, J.K. De Vree, *The Ordeal of Unity. The Politics of European Integration 1945–1985*, Prime Press, Bilthoven 1985, s. 74).

⁵⁶ Traktat wszedł w życie 8 września 1947 r. na okres 50 lat (*Treaty of Alliance and Mutual Assistance between His Majesty in Respect of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the President of the French Republic. Signed at Dunkirk, on 4 March 1947*, <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/1fb9f4b5-64e2-4337-bc78-db7e1978de09/en>, dostęp 01.04.2016).

dopiero pod koniec lat 40. uznała, że to Związek Radziecki, a nie Niemcy, stał się głównym zagrożeniem⁵⁷. Wpływ na ewolucję stanowiska Francji miały wydarzenia w Europie Wschodniej, przede wszystkim komunistyczny zamach stanu w Czechosłowacji w lutym 1948 roku oraz naciski ze strony Stanów Zjednoczonych. Z uwagi na rozwijającą się zimną wojnę Amerykanom zależało na odbudowie gospodarki niemieckiej, co było podyktowane przede wszystkim względami bezpieczeństwa i na ewentualnym stworzeniu państwa niemieckiego z zachodnich stref okupacyjnych⁵⁸. W przemówieniu do francuskiego rządu wygłoszonym 19 lutego 1948 roku sekretarz stanu George Marshall bardzo wyraźnie podkreślił, że podejście francuskie do Niemiec jako głównego zagrożenia było przestarzałe i nierealistyczne, a przyszłość bezpieczeństwa Francji miała zależeć od integracji Europy Zachodniej z uwzględnieniem gospodarki niemieckiej.

Po traktacie z Dunkierki Wielka Brytania dążyła do uregulowania stosunków z mniejszymi państwami europejskimi, przede wszystkim Belgią i Holandią, opierając je na podobnym modelu współpracy⁵⁹. Z inspiracji amerykańskiej Wielka Brytania zainicjowała także szersze działania na rzecz ustanowienia w Europie Zachodniej sojuszu wojskowego, gdyż od jego stworzenia Amerykanie uzależniali możliwość wypracowania rozwiązań atlantyckich w zakresie bezpieczeństwa⁶⁰. Jednocześnie następowała ewolucja stanowiska brytyjskiego, gdyż odchodzono od sposobu myślenia będącego podstawą traktatu z Dunkierki, czyli traktowania Niemiec jako głównego zagrożenia. Polityka zagraniczna Wielkiej Brytanii zaczęła się wyraźnie kształtować zgodnie z logiką zimnej wojny i wobec tego to komunistyczny Związek Radziecki stawał się potencjalnym agresorem⁶¹. Dnia 17 grudnia 1947 roku, dwa dni po fiasku rozmów USA, ZSRR, Wielkiej Brytanii i Francji w Londynie w sprawie zjednoczenia Niemiec, brytyjski minister spraw zagranicznych Ernest Bevin

⁵⁷ A. Podraza, *Integracja europejska...*, *op. cit.*, s. 267–268; M. Sutton, *France and the Construction of Europe, 1944-2007. The Geopolitical Imperative*, Berghahn Books, New York 2007, s. 24–25.

⁵⁸ N. Wiggershaus, *The Other „German Question”. The Foundation of the Atlantic Pact and the Problem of Security against Germany*, [w:] E. Di Nolfo (red.), *The Atlantic Pact Forty Years Later: A Historical Reappraisal*, Walter de Gruyter, Berlin-New York 1991, s. 115.

⁵⁹ J. Baylis, *Britain, the Brussels Pact and the continental commitment*, „International Affairs”, vol. 60, nr 4, 1984, s. 617–622.

⁶⁰ M. Sutton, *France and the construction of Europe...*, *op. cit.*, s. 26.

⁶¹ Na temat ewolucji polityki zagranicznej Wielkiej Brytanii po drugiej wojnie światowej patrz A. Deighton, *Britain and the Cold War, 1945–1955*, [w:] M.P. Leffler, O.A. Westad (red.), *The Cambridge History of the Cold War...*, *op. cit.*, s. 112–132.

odbył dwa istotne spotkania ze swoimi odpowiednikami z Francji i Stanów Zjednoczonych⁶². W rozmowie z Georgesem Bidault proponował stworzenie jakiejś formy elastycznej federacji w Europie Zachodniej przy wsparciu Stanów Zjednoczonych, a z Georgem Marshalllem ustanowienie duchowej federacji Zachodu, a nie formalnego sojuszu USA, Wielkiej Brytanii, Francji, Włoch i dominiów. Bevin postulował więc stworzenie dwóch rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa. Mniejszy krąg państw powiązanych ze sobą traktatowo miał obejmować Wielką Brytanię, Francję i państwa Beneluksu. W szerszym, ale mniej sformalizowanym traktatowo kręgu państw miały się znaleźć dodatkowo Stany Zjednoczone i Kanada, co było pomysłem zawarcia paktu atlantyckiego. Rozmowy po nieudanej konferencji w Londynie można wobec tego traktować jako rzeczywisty początek dyskusji na temat stworzenia sojuszu atlantyckiego zakończonych podpisaniem traktatu waszyngtońskiego. Dyskusje te ukazywały dwa powiązane ze sobą kierunki w rozwoju współpracy pomiędzy państwami Zachodu, tj. zainicjowania procesu integracji europejskiej oraz partnerstwa transatlantyckiego. Taki sposób myślenia był zgodny z wyartykułowaną w październiku 1948 roku przez – wówczas polityka opozycyjnego – Winstona Churchilla koncepcją Wielkiej Brytanii jako jedyne państwa będącego łącznikiem pomiędzy Stanami Zjednoczonymi i Europą, ale również Wspólnotą Brytyjską (*British Commonwealth*)⁶³. Rozmowy te ukazywały przede wszystkim dążenie Wielkiej Brytanii, ale również niektórych innych państw europejskich, do włączenia Stanów Zjednoczonych do europejskiego systemu obronnego, gdyż jak podkreślał premier Belgii Paul-Henri Spaak, jakiegokolwiek rozwiązania obronne bez udziału Stanów Zjednoczonych nie miałyby praktycznej wartości⁶⁴.

Jeszcze przed komunistycznym zamachem stanu w Czechosłowacji Ernest Bevin w tajnym memorandum z 4 stycznia 1948 roku, z uwagi na zagrożenie ze strony Związku Radzieckiego, postulował stworzenie Unii Zachodniej składającej się z wielu państw europejskich, tj. Francji, Belgii, Holandii, Luksemburga, państw skandynawskich, Portugalii, Włoch, Grecji, ale także w przyszłości Hiszpanii i Niemiec⁶⁵. Nie miał to być formalny sojusz, ale platforma ścisłych

⁶² J. Baylis, *Britain, the Brussels Pact...*, *op. cit.*, s. 619–620.

⁶³ A. Deighton, *Britain and the Cold War...*, *op. cit.*, s. 125.

⁶⁴ G. Lundestad, *Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945–1952*, „Journal of Peace Research” 1986 nr 3(23), s. 269.

⁶⁵ *Cabinet Memorandum by the Foreign Secretary, E. Bevin, on the Aims of British Foreign Policy, dated 4 January 1948*, <http://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/bsra/1948/1948-01-04-Cabinet-memorandum-Bevin-aims.docx>, dostęp 06.07.2018.

konsultacji mająca poparcie Stanów Zjednoczonych i dominiów brytyjskich⁶⁶. Publicznie propozycja stworzenia Unii Zachodniej pojawiła się w znaczącym przemówieniu Ernesta Bevina wygłoszonym 22 stycznia 1948 roku w Izbie Gmin⁶⁷. Jakkolwiek wystąpienie Bevina było dobrze przyjęte zarówno w Wielkiej Brytanii, jak i Stanach Zjednoczonych, to jednak amerykański Departament Stanu wykazywał w praktyce daleko posuniętą wstrzeźliwość⁶⁸. Uważano, że propozycja zawarcia sojuszu była przedwczesna. Departament Stanu nie chciał także lobbować w Kongresie na rzecz stworzenia sojuszu wojskowego, w sytuacji gdy dążył do przełamania sprzeciwu wielu kongresmenów wobec udzielenia wielomiliardowej pomocy dla Europy w ramach planu Marshalla. Amerykanie wypowiadali się także przeciwko zawarciu kilku traktatów z państwami Beneluksu opartych na modelu z Dunkierki. Sugestie zgłaszane przez Departament Stanu szły w dwóch kierunkach. Po pierwsze, postulowano zawarcie wielostronnego paktu obronnego pomiędzy państwami Europy Zachodniej opartego na modelu Traktatu międzyamerykańskiego o pomocy wzajemnej, tak zwanego paktu z Rio⁶⁹. Po drugie, wyraźnie dano do zrozumienia, że przed jakimkolwiek zaangażowaniem ze strony Stanów Zjednoczonych, państwa Europy Zachodniej muszą same się zorganizować.

Porównując początek dyskusji z grudnia 1947 roku na temat zachodniego systemu obronnego z rezultatem negocjacji, czyli podpisaniem traktów brukselskiego i waszyngtońskiego, można dojść do dwóch zasadniczych wniosków⁷⁰. Po pierwsze, zawarte traktaty dosyć znacznie odbiegały od wstępnych propozycji Bevina, którego można uważać za głównego inicjatora powojennej współpracy w zakresie bezpieczeństwa. Po drugie, Stany Zjednoczone przez pierwsze miesiące negocjacji były bardzo wstrzeźliwe co do możliwości dalekosiężnego gwarantowania bezpieczeństwa europejskiego. Stanowisko amerykańskie uległo w dużej mierze zmianie w wyniku działań dyplomatycz-

⁶⁶ W tamtym okresie dominia brytyjskie obejmowały swoim zakresem m.in. Kanadę, Australię, Nową Zelandię, Irlandię, Indie, Pakistan.

⁶⁷ *Address Given by Ernest Bevin to the House of Commons (22 January 1948)*, https://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/9/7bc0ecbd-c50e-4035-8e36-ed70bfbd204c/publishable_en.pdf, dostęp 07.07.2018.

⁶⁸ J. Baylis, *Britain, the Brussels Pact...*, *op. cit.*, s. 621–622; W. I. Hitchcock, *The Marshall Plan...*, *op. cit.*, s. 168–169.

⁶⁹ Pakt z Rio został podpisany 2 września 1947 r. przez kilkanaście państw obu Ameryk i wszedł w życie 3 grudnia 1948 r. Był to pierwszy zawarty przez Stany Zjednoczone wielostronny pakt obrony, w którym znalazł się przepis o gwarancjach bezpieczeństwa.

⁷⁰ T. Insall, P. Salmon, *Preface*, [w:] T. Insall, P. Salmon (red.), *Documents on British Policy Overseas: Series I. Volume X. The Brussels and North Atlantic Treaties, 1947–1949*, Routledge, Abingdon 2015, s. x.

nych. Jednak przede wszystkim wpływ na to miały wydarzenia międzynarodowe. Istotnymi wydarzeniami były:

- całkowite przejście władzy przez komunistów w Czechosłowacji 25 lutego 1948 roku;
- presja ZSRR na Finlandię;
- ostrzeżenie ze strony amerykańskiego wojskowego gubernatora w Niemczech generała Luciusa Claya z 5 marca 1948 roku o zmianie intencji przez Związek Radziecki i możliwości wybuchu wojny;
- niespokojna sytuacja we Włoszech⁷¹;
- plotki, że Związek Radziecki może zaproponować Norwegii porozumienie wzorowane na modelu radziecko-fińskim⁷².

Przewrót w Czechosłowacji wpłynął nie tylko na ewolucję stanowiska Stanów Zjednoczonych, ale doprowadził również do przyspieszenia negocjacji pomiędzy państwami Europy Zachodniej. Francja poczuła się na tyle zaniepokojona możliwością rozprzestrzeniania się komunizmu, że zrezygnowała z modelu traktatu z Dunkierki, dążąc do stworzenia sojuszu wojskowego skierowanego przeciwko zagrożeniu ze strony Związku Radzieckiego⁷³. Wzmianka o Niemczech stała się jedynie istotna dla ministra spraw zagranicznych Bidault z pobudek wewnętrznych. Była ta istotna rewizja stanowiska Francji, co pozwalało na osiągnięcie porozumienia. Już wcześniej Belgia, Holandia i Luksemburg były przeciwne określeniu Niemiec jako potencjalnego zagrożenia, uważając, że należy podjąć współpracę z odrodzonymi Niemcami⁷⁴. Stanowisko to współbrzmiało z podejściem Stanów Zjednoczonych. Wielka Brytania natomiast prezentowała stanowisko kompromisowe, gdyż z jednej strony uważała, że nie można ignorować zagrożenia ze strony Niemiec, ale z drugiej strony, należy dążyć do powrotu odrodzonych Niemiec do europejskiego systemu państw. Drugi problem negocjacyjny, to znaczy traktowania tworzonej organizacji jako załączka szerszej organizacji Europy Zachodniej zarówno w wymiarze składu członkowskiego, jak i wypełnianych funkcji nie

⁷¹ Jakkolwiek brytyjski minister spraw zagranicznych Ernest Bevin nie sądził, że Związek Radziecki dokona inwazji Europy Zachodniej, to jednak w dwóch memorandumach rządowych wskazano na niebezpieczeństwo użycia „scenariusza praskiego” w celu destabilizacji i zdobycia władzy we Francji i Włoszech, gdzie planowane były wybory w kwietniu 1948 r. (P. Svik, *The Czechoslovak Factor in Western Alliance Building, 1945–1948*, „Journal of Cold War Studies” 2016 nr 1(18), s. 153).

⁷² G. Lundestad, *Empire by Invitation?...*, *op. cit.*, s. 270.

⁷³ *The Ambassador in France (Caffery) to the Secretary of State*, Paris 2.03.1948, [w:] *Foreign Relations of the United States, 1948, Western Europe, Volume III*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v03/d3>, dostęp 11.01.2019.

⁷⁴ J. Baylis, *Britain, the Brussels Pact...*, *op. cit.*, s. 626–627.

tylko w zakresie sojuszu obronnego, nie został praktycznie rozstrzygnięty. Za takim podejściem opowiadała się Wielka Brytania, podczas gdy państwa Beneluxu były bardziej wstrzemięźliwe. Ostatecznie 17 marca 1948 roku Wielka Brytania, Francja, Belgia, Holandia i Luksemburg podpisały Traktat o współpracy gospodarczej, społecznej i kulturalnej oraz zbiorowej samoobronie⁷⁵, powszechnie znany jako traktat brukselski. Po okresie ratyfikacji traktat wszedł w życie 25 sierpnia 1948 roku, co doprowadziło do stworzenia Organizacji Traktatu Brukselskiego, która była również nazywana Unią Zachodnią⁷⁶. Przewidywał on zarówno udzielenie sobie przez państwa członkowskie gwarancji bezpieczeństwa w sytuacji ataku zbrojnego (art. IV), jak i pokojowe rozwiązywanie sporów pomiędzy państwami członkowskimi (art. VIII).

4. POWSTANIE NATO

Traktat brukselski pozwolił na określenie przyszłej pozycji Niemiec, ale nie rozwiązał kwestii zaangażowania Stanów Zjednoczonych w Europie. W samym traktacie nie wskazano ani na Niemcy, ani na Związek Radziecki jako potencjalnego agresora. W artykule VII wspomniano jedynie o możliwości odbycia konsultacji pomiędzy państwami członkowskim w sytuacji pojawienia się zagrożenia dla pokoju, odnowienia się agresywnej polityki Niemiec lub zagrożenia dla stabilności gospodarczej. Takie sformułowanie generalnie wychodziło naprzeciw obiekcom Francji i pozwalało na rozstrzygnięcie kwestii przyszłości Niemiec. Z uwagi na stworzenie europejskiego systemu obronnego Francja mogła zaakceptować ustalenia konferencji londyńskiej, która toczyła się od 23 lutego do 6 marca 1948 roku z udziałem Stanów Zjednoczonych, Francji, Wielkiej Brytanii oraz państw Beneluxu⁷⁷. Zgodzono się wtedy na gospodarczą integrację amerykańskiej, brytyjskiej i francuskiej stref

⁷⁵ *Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence. 17 March 1948*, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17072.htm, dostęp 16.06.2016.

⁷⁶ Dnia 5 maja 1955 r. Unia Zachodnia została zmieniona w Unię Zachodnioeuropejską na mocy zmodyfikowanego traktatu brukselskiego podpisanego w Paryżu 23 października 1954 r. Nowymi członkami UZE stały się Niemcy i Włochy. UZE przestało ostatecznie istnieć 30 czerwca 2011 r. w wyniku przejęcia jego funkcji przez Unię Europejską na mocy Traktatu z Lizbony.

⁷⁷ M. Jansen, J.K. De Vree, *The Ordeal of Unity...*, *op. cit.*, s. 77. Szerzej na temat konferencji londyńskiej i problemu niemieckiego w latach 1948–1949 zob. A. Szanajda, *The Allies and the German Problem, 1941–1949. From Cooperation to Alternative Settlement*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2015, s. 81–101.

okupacyjnych, stworzenie Niemiec Zachodnich jako państwa federalnego, objęcie Niemiec Zachodnich pomocą w ramach planu Marshalla i poddanie Zagłębia Rury międzynarodowej kontroli.

Traktat brukselski nie rozwiązywał jednak problemu jednoznacznego zobowiązania się Stanów Zjednoczonych do zagwarantowania bezpieczeństwa Europie Zachodniej⁷⁸. Pomimo tego państwa europejskie same się zorganizowały, czyli spełniły jeden z amerykańskich warunków stworzenia systemu atlantyckiego. Można wobec tego stwierdzić, że bez zawarcia traktatu brukselskiego trudno byłoby sobie wyobrazić stworzenie NATO rok później. Poparcie dla zawarcia traktatu brukselskiego wyraził 17 marca 1948 roku, czyli w momencie jego podpisywania, prezydent Harry Truman w specjalnym przesłaniu do Kongresu Stanów Zjednoczonych na temat zagrożenia dla wolności Europy. Truman bardzo wyraźnie podkreślił, że „determinacja wolnych państw Europy w celu ich własnej ochrony będzie się wiązała z równą determinacją z naszej strony, aby pomóc im się chronić”⁷⁹. Waga tego sformułowania nie wynikała jedynie z jego istoty, to znaczy z poparcia dla wysiłków państw Europy Zachodniej w sytuacji zagrożenia ze strony Związku Radzieckiego. Ważne znaczenie miał fakt, że prezydent Truman wygłosił je w Kongresie, którego akceptacja aktywności Stanów Zjednoczonych w Europie była niezbędna. Zdawano sobie sprawę, że nie można było dopuścić do powtórki sytuacji z okresu po pierwszej wojnie światowej, kiedy Kongres sprzeciwił się udziałowi Stanów Zjednoczonych w Lidze Narodów powołanej z inicjatywy prezydenta Woodrowa Wilsona⁸⁰.

Dla administracji amerykańskiej kluczową wobec tego kwestią po zawarciu traktatu brukselskiego stało się uzyskanie poparcia Kongresu dla możliwości ustanowienia atlantyckiego sojuszu bezpieczeństwa z udziałem Stanów Zjednoczonych. Problemem dla administracji amerykańskiej nie byli już izolacjoniści, którzy dominowali w Kongresie przed drugą wojną światową, ale po 1945 roku stali się małą, jakkolwiek istotną grupą. Zagrożenia nie stanowili również przeciwnicy rozszerzania zobowiązań Stanów Zjednoczonych, którzy jednocześnie postulowali zmniejszanie wydatków wojskowych. Głównym problemem dla możliwości akceptacji udziału Stanów Zjednoczonych w sojuszu wojskowym z państwami europejskimi stanowiła wpływowa w Kongresie grupa

⁷⁸ J. Baylis, *Britain, the Brussels Pact...*, s. 627–629.

⁷⁹ *Special Message to the Congress on the Threat to the Freedom of Europe*, 17.03.1948, <https://www.trumanlibrary.org/publicpapers/index.php?pid=1417>, dostęp 12.07.2018.

⁸⁰ S.R. Sloan, *Permanent Alliance?...*, *op. cit.*, s. 17.

zwolenników Organizacji Narodów Zjednoczonych⁸¹. Czołowym przedstawicielem tej grupy był Arthur Vandenberg⁸², przewodniczący Komisji Spraw Zagranicznych Senatu Stanów Zjednoczonych w latach 1947–1949. Szybkie uzyskanie zgody ze strony Kongresu było niezbędne, gdyż jak wynikało z tajnych dyskusji w Pentagonie toczonych w kilka dni po 17 marca 1948 roku przez przedstawicieli Stanów Zjednoczonych, Kanady i Wielkiej Brytanii, powstanie sojuszu było konieczne, aby przeciwdziałać przejęciu władzy przez komunistów w niektórych państwach Europy Zachodniej i ewentualnej inwazji ze strony Związku Radzieckiego. Stany Zjednoczone przedstawiły propozycję, aby w ramach sojuszu północnoatlantyckiego napaść na którekolwiek państwo było traktowane jako napaść na Stany Zjednoczone, co spotkałoby się z reakcją zgodną z artykułem 51. Karty Narodów Zjednoczonych. Odniesienie do tego dokumentu było niezwykle istotne dla pozyskania poparcia Vandenbergga. Jak podkreślał ten wpływowi republikański senator, NATO nie miało być tradycyjnym sojuszem militarnym, ale paktem pokojowym autoryzowanym bezpośrednio przez Kartę Narodów Zjednoczonych⁸³. W przeciwnym razie, ani on, ani opinia publiczna nie zaakceptowałyby zobowiązań Stanów Zjednoczonych, które podważałyby zmianę polityki amerykańskiej symbolizowaną przez Organizację Narodów Zjednoczonych. Współpraca pomiędzy republikańskim senatorem a demokratyczną administracją rozwijana była już od 1945 roku. Dzięki Vandenbergowi udało się uzyskać poparcie Senatu dla doktryny Trumana i planu Marshalla. Wobec tego po podpisaniu traktatu brukselskiego Departament Stanu poprosił senatora Vandenbergga o przy-

⁸¹ L.S. Kaplan, *NATO and the UN: A Peculiar Relationship*, University of Missouri Press, Columbia-London 2010, s. 7–10.

⁸² Publiczna konwersja Arthura Vandenbergga z izolacjonizmu na rzecz internacjonalizmu nastąpiła 10 stycznia 1945 r., kiedy wygłosił w Senacie słynne przemówienie, które utorowało drogę po drugiej wojnie światowej dwupartyjnej polityce zagranicznej (A.H. Vandenberg, *American Foreign Policy*, 10.01.1945, <https://www.senate.gov/artandhistory/history/resources/pdf/VandenbergSpeech.pdf>, dostęp 13.07.2018). Na temat konwersji Vandenbergga z izolacjonizmu na rzecz międzynarodowego zaangażowania USA zob. L.S. Kaplan, *The Conversion of Senator Arthur H. Vandenberg: From Isolation to International Engagement*, University Press of Kentucky, Lexington 2015. W odróżnieniu od Roosevelta i Trumana, którzy pochodzili z Partii Demokratycznej, Vandenberg reprezentował Partię Republikańską. Szczegółowo na temat bliskiej współpracy pomiędzy prezydentem Harrym Trumanem i senatorem Arthurem Vandenbergiem, dzięki której ukształtowana została polityka zagraniczna USA począwszy od powstania ONZ aż do stworzenia NATO zob. L.J. Haas, *Harry and Arthur: Truman, Vandenberg, and the Partnership That Created the Free World*, Potomac Books, Lincoln 2016.

⁸³ L.S. Kaplan, *The Conversion of Senator Arthur H. Vandenberg...*, *op. cit.*, s. 10.

gotowanie rezolucji, w której parlament amerykański wyraziłby zgodę na udział Stanów Zjednoczonych w regionalnym sojuszu wojskowym. Rezolucja Vandenberga została przyjęta przez Senat zdecydowaną większością głosów 11 czerwca 1948 roku⁸⁴. Przewidywała ona, że Stany Zjednoczone miały dążyć do stopniowego rozwoju regionalnych oraz innych zbiorowych rozwiązań służących indywidualnej i kolektywnej samoobronie zgodnie z celami, zasadami i postanowieniami Karty Narodów Zjednoczonych.

Przyjęcie rezolucji Vandenberga pozwalało na rozpoczęcie negocjacji w Waszyngtonie pomiędzy Stanami Zjednoczonymi, Kanadą oraz państwami członkowskimi Organizacji Traktatu Brukselskiego, czyli Wielką Brytanią, Francją, Belgią, Holandią i Luksemburgiem. W ich toku pojawiło się wiele problemów, które dotyczyły:

- zakresu porozumienia, to znaczy, czy miało ono obejmować jedynie kwestie wojskowe, czy też społeczne i kulturalne;
- zobowiązań państw członkowskich;
- liczby państw sygnatariuszy, to znaczy, czy tylko siedmiu, czy też większej liczby państw⁸⁵.

Kwestia funkcji nowej organizacji nie budziła kontrowersji, gdyż od samego początku miała ona mieć charakter obronny. Podstawowy problem w rokowaniach dotyczył charakteru zobowiązań Stanów Zjednoczonych, jakkolwiek konkretny przepis o gwarancjach bezpieczeństwa miał dotyczyć wszystkich członków. Państwa europejskie bardzo wyraźnie opowiadały się za niemal automatyczną naturą gwarancji bezpieczeństwa poprzez powielenie przepisu z artykułu IV traktatu brukselskiego. Administracja amerykańska była jednak o wiele bardziej wstrzemięźliwa, gdyż obawiała się, że jakkolwiek automatyzm może doprowadzić do sprzeciwu ze strony Kongresu wobec całego traktatu. Skłaniała się ona bardziej ku przyjęciu nie modelu brukselskiego gwarancji bezpieczeństwa, ale modelu z Rio, w którym w przeciwieństwie do traktatu brukselskiego nie wspomniano o działaniach militarnych⁸⁶. Taki

⁸⁴ *Vandenberg Resolution. U.S. Senate Resolution 239 80th Congress, 2nd Session, 11th June 1948 (The Vandenberg Resolution)*, https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Vandenberg%20resolution.pdf, dostęp 13.07.2018.

⁸⁵ M. Jansen, J.K. De Vree, *The ordeal of unity...*, *op. cit.*, s. 82–85; T. Insall, P. Salmon, *Preface...*, *op. cit.*, s. xvi–xxix; G. Lundestad, *Empire by Invitation?...*, *op. cit.*, s. 271; S.R. Sloan, *Negocjacje dotyczące artykułu 5*, „Przegląd NATO” 2006 nr 2, <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/polish/art4.html>, dostęp 11.01.2019; B. Tertrais, *Article 5 of the Washington Treaty: Its Origins, Meaning and Future*, „Research Paper”, Research Division-NATO Defense College, Rome, nr 130, April 2016.

⁸⁶ Artykuł 3.1. traktatu z Rio stanowi, co następuje: „The High Contracting Parties agree that an armed attack by any State against an American State shall be considered as

sposób myślenia był zgodny z rezolucją Vandenberga, dla której, jak wynikało z dyskusji w trakcie negocjacji traktatu waszyngtońskiego, punktem odniesienia był traktat z Rio⁸⁷. Taki też był punkt wyjścia rokowań w tej sprawie, gdyż w trakcie wstępnych tajnych rozmów w Pentagonie Wielka Brytania, Kanada i Stany Zjednoczone uzgodniły, że zobowiązania bezpieczeństwa w rozwiązaniach północnoatlantyckich powinny być zgodne z modelem z Rio⁸⁸. Z uwagi na nacisk państw europejskich dopiero pod koniec negocjacji w grudniu 1948 roku George Kennan⁸⁹ stwierdził, że Departament Stanu jest skłonny do uszczegółowienia gwarancji bezpieczeństwa ponad to, co było zapisane w traktacie z Rio. Zmiana dotyczyła przede wszystkim możliwości uwzględnienia działań militarnych w artykule 5. Z uwagi na nacisk państw europejskich w sformułowaniu stanowiącym istotę zobowiązań państw, mówiącym o podjęciu takich działań, które uznają za konieczne do przywrócenia i utrzymania bezpieczeństwa obszaru północnoatlantyckiego, dodano odniesienie do operacji wojskowych. Kolejny problem dotyczył podejmowania określonych działań jedynie „w razie potrzeby”, jak było to proponowane. Podczas gdy państwa europejskie wypowiadały się przeciwko takiemu ograniczeniu, uważając, że może ono prowadzić do niepotrzebnych dyskusji i nawet do niepodjęcia żadnych działań, to George Kennan podkreślał, że traktat powi-

an attack against all the American States and, consequently, each one of the said Contracting Parties undertakes to assist in meeting the attack in the exercise of the inherent right of individual or collective self-defense recognized by Article 51 of the Charter of the United Nations” (*Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance*, <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-29.html>, dostęp 14.07.2018).

⁸⁷ Pisał o tym w tajnym telegramie do Ernesta Bevina ambasador brytyjski w Waszyngtonie sir Oliver Franks, który wyraźnie podkreślił, że Amerykanie myślą o pakcie atlantyckim opartym na modelu traktatu z Rio, gdyż traktat brukselski z ich punktu widzenia idzie za daleko (*Sir O. Franks (Washington) to Mr Bevin, 27 July 1948, 9.53 p.m.*, [w:] T. Insall, P. Salmon (red.), *Documents on British Policy Overseas...*, op. cit., s. 214–216).

⁸⁸ D. Cook, *Forging the alliance: NATO, 1945–1950*, Arbor House/William Morrow, New York 1989, s. 205–207.

⁸⁹ Sam George Kennan, szef Zespołu Planowania Politycznego, i jego grupa w ramach Departamentu Stanu, nie był zbyt zwolennikiem powstania sojuszu wojskowego w odpowiedzi na problemy, jego zdaniem, głównie natury politycznej. Sekretarz Stanu George Marshall był otwarty na argumenty Kennana i był pod jego dużym wpływem. Jednak po zastąpieniu Marshalla przez Deana Achesona w styczniu 1949 r. przewagę uzyskała grupa na czele z Johnem Hickersonem, dyrektorem Biura Europejskiego, który już dużo wcześniej podzielał dążenie Wielkiej Brytanii do stworzenia sojuszu atlantyckiego z udziałem USA (N. Petersen, *Bargaining Power among Potential Allies: Negotiating the North Atlantic Treaty, 1948–49*, „Review of International Studies”, vol. 12, nr 3, 1986, s. 187–203).

nien dawać państwom członkowskim swobodę decyzji. Ostatecznie osiągnięto kompromis poprzez stwierdzenie, że działania mają być podejmowane bezwzględnie, jakkolwiek generalnie sformułowanie to odzwierciedlało bardziej sposób myślenia Kongresu Stanów Zjednoczonych.

W negocjacjach kwestia członkostwa wzbudzała kontrowersje pomiędzy siedmioma państwami⁹⁰, które początkowo prowadziły rozmowy na temat powołania sojuszu⁹¹. Interesy poszczególnych państw były odmienne. Podczas gdy Stany Zjednoczone dążyły do włączenia słabszych państw mogących być celem ekspansji ze strony Związku Radzieckiego, to Wielka Brytania chciała, aby przyszły sojusz był mały i silny, nie dając gwarancji państwom peryferyjnym. Francji natomiast zależało przede wszystkim na ochronie własnych terytoriów z uwzględnieniem Afryki Północnej. W związku z tym nie była ona zbyt przychylnie nastawiona do włączenia państw skandynawskich, tj. Norwegii⁹², Danii i Islandii. Inni uczestnicy rokowań nie wspierali dążeń Paryża do uwzględnienia Włoch. Uważano bowiem, że Włochy nie są państwem atlantyckim, ale śródziemnomorskim. Co więcej, Francja popierała uwzględnienie Włoch przede wszystkim z pobudek negocjacyjnych związanych z postulatem dotyczących francuskich terytoriów w Afryce Północnej. O włączeniu Włoch zadecydowali jednak głównie Amerykanie z powodów strategicznych, gdyż obawiali się, że nadal było możliwe przejęcie tam władzy przez komunistów. Nie zdecydowano się jedynie na uwzględnienie Grecji i Turcji. Z powodów geostrategicznych zaoferowano natomiast członkostwo Portugalii⁹³.

⁹⁰ Były to Stany Zjednoczone, Kanada oraz państwa–strony traktatu brukselskiego.

⁹¹ T. Insall, P. Salmon, *Preface...*, *op. cit.*, s. xvi–xxix; M. Jansen, J.K. De Vree, *The Ordeal of Unity...*, *op. cit.*, 83–85; *The Invitees?*, „NATO Declassified”, https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/#/en/encyclopedia/the_birth_of_nato/the_key_issues_of_contention/the_invitees/, dostęp 18.07.2018.

⁹² Szwecja dążyła do stworzenia neutralnej Nordyckiej Unii Obronnej z udziałem jeszcze Norwegii i Danii. Zdecydowana postawa Norwegii doprowadziła do zakończenia negocjacji pomiędzy trzema państwami w styczniu 1949 r. Norwegia była przeciwna neutralności z uwagi na rosnące zagrożenie ze strony ZSRR i rozwijającą się wewnętrzną agitacją komunistyczną (D. Cook, *Forging the Alliance...*, *op. cit.*, s. 215–217; N. Petersen, *Britain, Scandinavia, and the North Atlantic Treaty, 1948–49*, „Review of International Studies”, vol. 8, nr 4, 1982, s. 251–268).

⁹³ Dla nowego sojuszu z punktu widzenia geostrategicznego, tj. z uwagi na strategiczną komunikację, możliwości tworzenia baz i miejsc tankowania samolotów, duże znaczenie miały Azory należące do Portugalii, Islandia, Norwegia oraz Grenlandia będąca częścią Danii. Stąd chociażby oferta członkostwa dla Portugalii, która nie była wtedy państwem demokratycznym (*The Invitees?...*, *op. cit.*).

Bardzo duże znaczenie dla negocjacji dotyczących powstania sojuszu transatlantyckiego miała blokada Berlina Zachodniego. W reakcji na reformę walutową w zachodnich strefach okupacyjnych, która nie była uzgodniona ze Związkiem Radzieckim, Moskwa w nocy z 23 na 24 czerwca 1948 roku wprowadziła lądową i wodną blokadę zachodnich sektorów Berlina oraz odcięła dostawy energii elektrycznej⁹⁴. Blokada trwała aż do 12 maja 1949 roku, a Berlin Zachodni przetrwał dzięki stworzeniu przez Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię mostu powietrznego. Blokada Berlina potwierdzała ekspansjonistyczną politykę Moskwy i dążenie do konfrontacji, jakkolwiek celem Związku Radzieckiego nie było wywołanie wojny, ale uzyskanie politycznego zwycięstwa w sytuacji znaczącej przewagi nad państwami zachodnimi w tym miejscu⁹⁵. Jak podkreślał generał Lucius Clay, wojskowy gubernator strefy amerykańskiej i autor planu mostu powietrznego, ZSRR chciało, aby państwa zachodnie wycofały się z Berlina, co miałyby poważne konsekwencje, gdyż zniszczyłoby ufnosć bezbronnej Europy Zachodniej co do wsparcia ze strony Stanów Zjednoczonych⁹⁶. Most powietrzny był jedynym możliwym rozwiązaniem sytuacji kryzysowej bez użycia siły, a Amerykanie, zdaniem Claya, zdawali sobie sprawę, że utrata Berlina oznaczałaby utratę Europy. Blokada Berlina Zachodniego unaoczniała potrzebę jak najszybszego powołania do życia sojuszu wojskowego. Ostatecznie po pięciu miesiącach formalnych negocjacji 4 kwietnia 1949 roku przedstawiciele 12 państw podpisali w Waszyngtonie Traktat Północnoatlantycki⁹⁷. Po okresie ratyfikacji wszedł on w życie 24 sierpnia 1949 roku, tworząc NATO jako północnoatlantycki sojusz militarny, ale również wspólnotę wartości.

⁹⁴ Szczegółowo na temat przyczyn konfliktu zob. tajny dokument amerykańskiego Departamentu Stanu z 1948 r.: Foreign Policy Studies Branch. Division of Historical Policy Research. Department of State, *The Berlin Crisis (rough draft)*, 1948, file:///C:/Users/A/Downloads/49.pdf, dostęp 19.07.2018.

⁹⁵ R. Spencer, *Berlin, the Blockade, and the Cold War*, „International Journal”, vol. 23, nr 3, 1968, s. 386–389.

⁹⁶ Opinię taką Clay wyraził wiele lat po blokadzie Berlina Zachodniego: L.D. Clay, *Berlin*, „Foreign Affairs” vol. 41, nr 1, 1962, s. 52.

⁹⁷ Traktat został podpisany przez ministrów spraw zagranicznych i ambasadorów następujących państw: Belgii, Danii, Francji, Holandii, Islandii, Kanady, Luksemburga, Norwegii, Portugalii, Stanów Zjednoczonych (tylko sekretarz stanu), Wielkiej Brytanii i Włoch.

PODSUMOWANIE

Powstanie NATO było niezwykle ważnym wydarzeniem w momencie eskalacji rywalizacji Wschód–Zachód. Doszło do stworzenia sojuszu wojskowego, który odegrał kluczową rolę w okresie zimnej wojny. Dzięki zaangażowaniu Stanów Zjednoczonych w bezpieczeństwo europejskie i współpracę w ramach partnerstwa atlantyckiego udało się w dużej mierze przeciwdziałać wybuchowi konfliktu zbrojnego ze Związkiem Radzieckim i blokiem wschodnim, ale również doprowadzić do końca zimnej wojny. Na przełomie lat 80. i 90. XX wieku NATO okazało się sojuszem zwycięskim, co w dużej mierze wynikało z funkcji, jakie zostały mu nadane w momencie powstania. Jak przyznał w 1952 roku jego pierwszy sekretarz generalny Lord Ismay, pierwotnym celem Sojuszu Atlantyckiego było przeciwdziałanie zagrożeniu ze strony Związku Radzieckiego, umożliwienie Amerykanom pozostania na kontynencie europejskim i kontrolowanie Niemiec⁹⁸. Nie oznaczało to jednak, że w chwili powstania NATO wszelkie problemy jego funkcjonowania zostały całkowicie rozstrzygnięte. Po pierwsze, nie przesądzono o sposobie operacjonalizacji zaangażowania Stanów Zjednoczonych na kontynencie europejskim⁹⁹. Nie było do końca jasne, czy obecność militarna Stanów Zjednoczonych będzie obejmowała jedynie strategiczne siły nuklearne i marynarkę wojenną, czy też znaczące siły lądowe. Po drugie, spory pomiędzy państwami członkowskimi budziła kwestia przyszłości Niemiec i ich miejsca w ramach systemu euroatlantyckiego. W okresie późniejszym problemy te prowadziły do konfliktów lub też musiały być rozstrzygane w reakcji na pojawiające się wyzwania i zagrożenia bezpieczeństwa międzynarodowego. Między innymi decydujący wpływ na ponowne uzbrojenie Niemiec miał wybuch wojny koreańskiej w 1950 roku, co zaowocowało kompromisem pomiędzy Stanami Zjednoczonymi, które chciały stworzenia armii niemieckiej z obawy na powtórkę scenariusza koreańskiego w Europie, a Francją, która nadal wstrzemięźliwie podchodziła do militaryzacji Niemiec¹⁰⁰. Przykład ten świadczy o sile współpracy transatlantyckiej, dzie-

⁹⁸ W języku angielskim funkcje te brzmią w sposób następujący: „to keep the Russians out, the Americans in and the Germans out”. Sformułowanie to jest przypisywane Ismayowi, jakkolwiek nie do końca wiadomo, czy rzeczywiście je wygłosił (J. Lindley-French, *The North Atlantic Treaty Organization. The Enduring Alliance*, Routledge, London-New York 2015, s. 37, 51).

⁹⁹ S.R. Sloan, *Permanent Alliance?...*, *op. cit.*, s. 19–22.

¹⁰⁰ Republika Federalna Niemiec mogła stworzyć własną armię w 1955 r. w momencie powstania Unii Zachodnioeuropejskiej (UZE), europejskiego sojuszu wojskowego, w ramach którego stworzono mechanizm kontroli maksymalnych pułapów uzbrojenia

ki której udało się zachować pokój i stabilizację na kontynencie europejskim przez cały okres zimnej wojny i w XXI wieku. Pomimo niekiedy znaczących różnic zdań pomiędzy państwami członkowskimi, NATO okazało się, jak do tej pory, jedną z najbardziej skutecznych instytucji międzynarodowych.

BIBLIOGRAFIA

- „*A Report to the National Security Council – NSC 68*”, April 12, 1950. *President’s Secretary’s File, Truman Papers*, https://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/10-1.pdf, dostęp 03.07.2018.
- Address Given by Ernest Bevin to the House of Commons (22 January 1948)*, https://www.cvce.eu/content/publication/2002/9/9/7bc0ecbd-c50e-4035-8e36-ed70bfbfd204c/publishable_en.pdf, dostęp 07.07.2018.
- Address of the President of the United States Delivered before a Joint Session of the Senate and the House of Representatives, Recommending Assistance to Greece and Turkey, March 12, 1947*, „80th Congress 1st session. House of Representatives, Document no. 171”, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/doctrine/large/documents/index.php?documentdate=1947-03-12&documentid=5-9&pagenumber=1, dostęp 14.06.2016.
- Anderson S., *Poland and the Marshall Plan, 1947–1949*, „Diplomatic History”, vol. 15, nr 4, 1991.
- Baylis J., *Britain, the Brussels Pact and the continental commitment*, „International Affairs”, vol. 60, nr 4, 1984.
- Cabinet Memorandum by the Foreign Secretary, E. Bevin, on the Aims of British Foreign Policy, dated 4 January 1948*, <http://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/bsra/1948/1948-01-04-Cabinet-memorandum-Bevin-aims.docx>, dostęp 06.07.2018.
- Churchill W., *The Sinews of Peace*, Westminster College, Fulton, Missouri, 5.03.1946, <https://www.winstonchurchill.org/resources/speeches/1946-1963-elder-statesman/the-sinews-of-peace/>, dostęp 03.03.2018.
- Clay L.D., *Berlin*, „Foreign Affairs”, vol. 41, nr 1, 1962.
- Clifford C.M., *American Relations with the Soviet Union. A Report to the President by the Special Counsel to the President*, 24.09.1946, <https://www>.

i liczebności sił zbrojnych Niemiec Zachodnich. UZE powstała z przekształcenia Unii Zachodniej (A. Podraza, *Unia Europejska*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999, s. 29–34).

- trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/index.php?documentid=4-1&pagenumber=75, dostę 10.03.2018.
- Cook D., *Forging the alliance: NATO, 1945-1950*, Arbor House/William Morrow, New York 1989.
- Craig C., Radchenko S., *The Atomic Bomb and the Origins of the Cold War*, Yale University Press, New Haven-London 2008.
- De Grazia V., *Irresistible Empire: America's Advance through Twentieth-Century Europe*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Mass.-London 2005.
- Deighton A., *Britain and the Cold War, 1945-1955*, [w:] M.P. Leffler, O.A. Westad (red.), *The Cambridge History of the Cold War. Volume I. Origins*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- Foreign Policy Studies Branch. Division of Historical Policy Research. Department of State, *The Berlin Crisis. Rough Draft*, 1948, file:///C:/Users/A/Downloads/49.pdf, dostę 19.07.2018.
- Fromkin D., *Entangling Alliance*, „Foreign Affairs”, vol. 48, nr 4, 1970.
- Gaddis J.L., *Was the Truman Doctrine a Real Turning Point?*, „Foreign Affairs”, vol. 52, nr 2, 1974.
- Haas L.J., *Harry and Arthur: Truman, Vandenberg, and the Partnership That Created the Free World*, Potomac Books, Lincoln 2016.
- Hanhimäki J., Schoenborn B., Zanchetta B., *Transatlantic Relations since 1945. An Introduction*, Routledge, London-New York 2012.
- Hess G.R., *The Iranian Crisis of 1945-46 and the Cold War*, „Political Science Quarterly”, vol. 89, nr 1, 1974.
- Hitchcock W.I., *The Marshall Plan and the Creation of the West*, [w:] M.P. Leffler, O. A. Westad (red.), *The Cambridge History of the Cold War. Volume I. Origins*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- Insall T., Salmon P., *Preface*, [w:] T. Insall, P. Salmon (red.), *Documents on British Policy Overseas: Series I. Volume X. The Brussels and North Atlantic Treaties, 1947-1949*, Routledge, Abingdon 2015.
- Inter-American Treaty of Reciprocal Assistance*, <http://www.oas.org/juridico/english/treaties/b-29.html>, dostę 14.07.2018.
- Jansen M., De Vree J.K., *The Ordeal of Unity. The Politics of European Integration 1945-1985*, Prime Press, Bilthoven 1985.
- Kaplan L.S., *NATO and the UN: A Peculiar Relationship*, University of Missouri Press, Columbia-London 2010.
- Kaplan L.S., *The Conversion of Senator Arthur H. Vandenberg: From Isolation to International Engagement*, University Press of Kentucky, Lexington 2015.

- Kennedy P., *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic Change and Military conflict from 1500 to 2000*, Fontana Press, London 1988.
- Kissinger H., *Dyplomacja*, Philip Wilson, Warszawa 1996.
- Kugler R.L., *Laying the Foundations: the Evolution of NATO in the 1950s*, RAND Corporation, Santa Monica 1990.
- LaFeber W., *America, Russia and the Cold War 1945–1984*, Alfred A. Knopf, New York 1985.
- Layne Ch., *The US–Chinese Power Shift and the End of the Pax Americana*, „International Affairs”, vol. 94, nr 1, 2018 r.
- Leffler M.P., *The Emergence of an American Grand Strategy, 1945–1952*, [w:] M.P. Leffler, O. A. Westad (red.), *The Cambridge History of the Cold War. Volume I. Origins*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.
- Lindley-French J., *The North Atlantic Treaty Organization. The Enduring Alliance*, Routledge, London-New York 2015.
- Lipgens W., *A History of European Integration 1945–1947. The Formation of the European Unity Movement*, Clarendon Press, Oxford 1982.
- Lundestad G., *Empire by Invitation? The United States and Western Europe, 1945–1952*, „Journal of Peace Research”, vol. 23, nr 3, 1986.
- Mawdsley E., *World War II, Soviet Power and International Communism*, [w:] N. Naimark, S. Pons, S. Quinn-Judge (red.), *The Cambridge History of Communism. Volume 2: The Socialist Camp and World Power 1941–1960s*, Cambridge University Press, Cambridge 2017.
- Memorandum by the Acting Department of State Member (Matthews) to the State-War-Navy Coordinating Committee*, Washington, 1.04.1946, [w:] *Foreign Relations of the United States, 1946, General; the United Nations, vol. I, U.S. Government Printing Office, 1946*, <http://digicoll.library.wisc.edu/cgi-bin/FRUS/FRUS-idx?type=goto&id=FRUS.FRUS1946v01&isize=M&submit=Go+to+page&page=1167>, dostęp 15.05.2016.
- Minkova K. V., *The Economic Roots of the Cold War: The IMF, ITO and Other Economic Issues in post-War Soviet-American Relations*, „Journal of Global Initiatives”, vol. 12, nr 1, 2017.
- Nye J.S., *Konflikty międzynarodowe. Wprowadzenie do teorii i historii*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.
- Oral History Interview with CLARK M. CLIFFORD. Assistant to White House Naval Aide, 1945–46; Special Counsel to the President, 1946–50, Washington, D. C., April 13, 1971 by Jerry N. Hess*, <https://www.trumanlibrary.org/oralhist/cliford2.htm>, dostęp 12.03.2018.
- Petersen N., *Bargaining Power among Potential Allies: Negotiating the North Atlantic Treaty, 1948–49*, „Review of International Studies”, vol. 12, nr 3, 1986.

- Petersen N., *Britain, Scandinavia, and the North Atlantic Treaty, 1948–49*, „Review of International Studies”, vol. 8, nr 4, 1982.
- Podraza A., *Instytucjonalne dylematy transatlantyckich stosunków bezpieczeństwa: Unia Europejska partnerem Stanów Zjednoczonych czy prymat NATO?*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, nr 11, 2017.
- Podraza A., *Integracja europejska a redefinicja polityki zagranicznej Stanów Zjednoczonych: przyczyny zainicjowania i rozwój transatlantyckich stosunków bezpieczeństwa w latach 1945–1948*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, nr 10, 2016.
- Podraza A., *The Decline of the United States and the Survival of NATO in the Post-Cold War Period – A Theoretical Discussion*, [w:] A. Podraza (red.), *Transatlantic or European Perspective of World Affairs: NATO and the European Union Towards Problems of International Security in the 21st Century*, Universidad de Alcalá, Alcalá de Henares–Madrid 2018.
- Podraza A., *Unia Europejska*, Redakcja Wydawnictw Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1999.
- Powaski R.E., *Toward an Entangling Alliance. American Isolationism, Internationalism, and Europe, 1901–1950*, Greenwood Press, New York 1991.
- Rupp R. E., *NATO after 9/11. An Alliance in Continuing Decline*, Palgrave Macmillan, New York 2006.
- Scott L., *Historia stosunków międzynarodowych w latach 1945–1990*, [w:] J. Baylis, S. Smith (red.), *Globalizacja polityki światowej. Wprowadzenie do stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2008.
- Sir O. Franks (Washington) to Mr Bevin, 27 July 1948, 9.53 p.m.*, [w:] T. Insall, P. Salmon (red.), *Documents on British Policy Overseas: Series I. Volume X. The Brussels and North Atlantic Treaties, 1947–1949*, Routledge, Abingdon 2015.
- Sloan S.R., *Negocjacje dotyczące artykułu 5*, „Przegląd NATO”, nr 2, 2006, <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue2/polish/art4.html>, dostęp 11.01.2019.
- Sloan S.R., *Permanent Alliance? NATO and the Transatlantic Bargain from Truman to Obama*, Continuum, New York 2010.
- Special Message to the Congress on the Threat to the Freedom of Europe*, 17.03.1948, <https://www.trumanlibrary.org/publicpapers/index.php?pid=1417>, dostęp 12.07.2018.
- Speech by George C. Marshall*, „European Initiative Essential to Economic Recovery”, June 5, 1947 (1947), „The Department of State Bulletin”, vol. XVI, nr 415, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collec-

- tions/marshall/large/documents/index.php?pagenumber=2&documentdate=1947-06-05&documentid=8-7, s. 1159-1160, dostęp 18.06.2016.
- Speech Delivered by J. V. Stalin at a Meeting of Voters of the Stalin Electoral District, Moscow. February 9, 1946*, [w:] J. Stalin, *Speeches Delivered at Meetings of Voters of the Stalin Electoral District, Moscow, December 11, 1937 and February 9, 1946*, Foreign Languages Publishing House, Moscow 1954.
- Spencer R., *Berlin, the Blockade, and the Cold War*, „International Journal”, vol. 23, nr 3, 1968.
- Steil B., *The Marshall Plan: Dawn of the Cold War*, Oxford University Press, Oxford 2018.
- Sutton M., *France and the Construction of Europe, 1944–2007. The Geopolitical Imperative*, Berghahn Books, New York 2007.
- Svik P., *The Czechoslovak Factor in Western Alliance Building, 1945-1948*, „Journal of Cold War Studies”, vol. 18, nr 1, 2016.
- Szanajda A., *The Allies and the German Problem, 1941–1949. From Cooperation to Alternative Settlement*, Palgrave Macmillan, Basingstoke 2015.
- Telegram, George Kennan to George Marshall [„Long Telegram”], February 22, 1946. Harry S. Truman Administration File, Elsey Papers (1946)*, http://www.trumanlibrary.org/whistlestop/study_collections/coldwar/documents/pdf/6-6.pdf, dostęp 15.05.2016.
- Tertrais B., *Article 5 of the Washington Treaty: Its Origins, Meaning and Future*, „Research Paper”, Research Division-NATO Defense College, Rome, nr 130, April 2016.
- The Ambassador in France (Caffery) to the Secretary of State, Paris 2.03.1948*, [w:] *Foreign Relations of the United States, 1948, Western Europe, Volume III*, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1948v03/d3>, dostęp 11.01.2019.
- The Invitees?*, „NATO Declassified”, https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/#/en/encyclopedia/the_birth_of_nato/the_key_issues_of_contention/the_invitees/, dostęp 18.07.2018.
- Treaty of Alliance and Mutual Assistance between His Majesty in Respect of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland and the President of the French Republic. Signed at Dunkirk, on 4 March 1947*, <http://www.cvce.eu/viewer/-/content/1fb9f4b5-64e2-4337-bc78-db7e1978de09/en>, dostęp 01.04.2016.
- Treaty of Economic, Social and Cultural Collaboration and Collective Self-Defence. 17 March 1948*, http://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17072.htm, dostęp 16.06.2016.

- Urwin D.W., *The Community of Europe. A History of European Integration since 1945*, Longman, London-New York 1995.
- Vandenberg A.H., *American Foreign Policy*, 10.01.1945, <https://www.senate.gov/artandhistory/history/resources/pdf/VandenbergSpeech.pdf>, dostęp 13.07.2018.
- Vandenberg Resolution. U.S. Senate Resolution 239 80th Congress, 2nd Session, 11th June 1948 (The Vandenberg Resolution)*, https://www.nato.int/ebookshop/video/declassified/doc_files/Vandenberg%20resolution.pdf, dostęp 13.07.2018.
- Weisbrode K., *Opowieść o trzech rycerzach zimnej wojny*, „Przegląd NATO”, nr 1, 2006, <https://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/polish/special.html>, dostęp 04.07.2018.
- Weissman A.D., *Pivotal Politics – The Marshall Plan: A Turning Point in Foreign Aid and the Struggle for Democracy*, „The History Teacher”, vol. 47, nr 1, 2013.
- Widmaier W., *Presidential Rhetoric from Wilson to Obama: Constructing Crises, Fast and Slow*, Routledge, London-New York 2015.
- Wiggershaus N., *The Other „German Question”. The Foundation of the Atlantic Pact and the Problem of Security against Germany*, [w:] E. Di Nolfo (red.), *The Atlantic Pact Forty Years Later: A Historical Reappraisal*, Walter de Gruyter, Berlin-New York 1991.
- X, *The Sources of Soviet Conduct*, „Foreign Affairs”, vol. 25, nr 4, 1947.

POCZĄTKI TRANSATLANTYCKIEGO PARTNERSTWA BEZPIECZEŃSTWA – WYBUCH ZIMNEJ WOJNY I POWSTANIE SOJUSZU ATLANTYCKIEGO (1945–1949)

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu było ukazanie początków transatlantyckiego partnerstwa bezpieczeństwa i procesu, który doprowadził do powstania NATO w 1949 roku. Zwrócono w nim uwagę na zaostrzenia relacji Wschód–Zachód, które skutkowało wybuchem zimnej wojny i przeobrażeniem polityki Stanów Zjednoczonych po drugiej wojnie światowej. Pogorszenie sytuacji międzynarodowej doprowadziło również do zainicjowania współpracy i integracji w obszarze bezpieczeństwa i obrony pomiędzy państwami Europy Zachodniej. Wybuch zimnej wojny był wynikiem znaczącej transformacji stosunków międzynarodowych polegającej przede wszystkim na wyłonieniu się dwóch

supermocarstw, czyli Stanów Zjednoczonych i Związku Radzieckiego. Z uwagi na ekspansjonistyczną politykę Moskwy, Stany Zjednoczone odeszły po 1945 roku od swojej tradycyjnej izolacjonistycznej polityki na rzecz aktywnego zaangażowania w problemy Europy. Analizie poddano przyjęte w 1947 roku inicjatywy w ramach nowego podejścia amerykańskiego, to znaczy doktrynę Trumana, plan Marshalla i doktrynę powstrzymywania. Uwzględniono także działania państw zachodnioeuropejskich w zakresie bezpieczeństwa, gdyż zobowiązanie Stanów Zjednoczonych do obrony Europy było zależne od rozwoju przez samych Europejczyków współpracy pomiędzy sobą w tym obszarze. Wyrazem tej kooperacji były traktat z Dunkierki zawarty przez Wielką Brytanię i Francję w 1947 roku oraz traktat brukselski podpisany rok później przez Wielką Brytanię, Francję, Belgię, Holandię i Luksemburg, który doprowadził do powstania Unii Zachodniej. Analizie również poddano główne problemy, które pojawiły się w trakcie negocjacji Traktatu Północnoatlantyckiego i ich rozwiązanie w ramach układu transatlantyckiego (*transatlantic bargain*), który stanowi podstawy funkcjonowania NATO.

Słowa kluczowe: NATO, zimna wojna, ekspansjonizm ZSRR, polityka powstrzymywania, doktryna Trumana, plan Marshalla, bezpieczeństwo Europy Zachodniej, traktat z Dunkierki, traktat brukselski, Traktat Północnoatlantycki

BEGINNINGS OF THE TRANSATLANTIC SECURITY PARTNERSHIP: OUTBREAK OF THE COLD WAR AND THE ESTABLISHMENT OF THE ATLANTIC ALLIANCE (1945–1949)

Abstract

The aim of this article was to show the origin of the Transatlantic security partnership and the process that led to the creation of NATO in 1949. The article draws attention to the aggravation of East–West relations, which resulted in the outbreak of the Cold War and the transformation of the US policy after the Second World War. The worsening of the international situation also led to the initiation of Western European countries' cooperation and integration in the area of security and defence. The outbreak of the Cold War was the result of a significant transformation of international relations consisting mainly in the emergence of two superpowers, i.e. the United States and the Soviet Union. Due to Moscow's expansionist policy, after 1945 the

United States abandoned its traditional isolationist policy in favour of active involvement in Europe's problems. The initiatives adopted in 1947 following the new American approach, i.e. the Truman Doctrine, the Marshall Plan and the containment doctrine are analysed. Western European countries' actions in the field of security are also taken into account, because the commitment of the United States to defend Europe was dependent on the development of cooperation in this area by the Europeans themselves. This cooperation was reflected in the Treaty of Dunkirk signed by the United Kingdom and France in 1947 and in the Treaty of Brussels signed a year later by the United Kingdom, France, Belgium, the Netherlands and Luxembourg, which led to the creation of the Western Union. The main problems that emerged during the North Atlantic Treaty negotiations and their resolution within the framework of the Transatlantic bargain, which is the basis of NATO's functioning, are also analysed.

Key words: NATO, Cold War, Soviet expansionism, policy of containment, Truman Doctrine, Marshall Plan, security of Western Europe, Treaty of Dunkirk, Treaty of Brussels, North Atlantic Treaty

НАЧАЛО ТРАНСАТЛАНТИЧЕСКОГО ПАРТНЁРСТВА В СФЕРЕ БЕЗОПАСНОСТИ – ЭКСПЛОЗИЯ ХОЛОДНОЙ ВОЙНЫ И ОБРАЗОВАНИЕ АТЛАНТИЧЕСКОГО СОЮЗА (1945–1949)

Резюме

Целью настоящей статьи является представление начального этапа трансатлантического партнёрства в сфере безопасности, а также процесса, обусловившего создание НАТО в 1949 году. Обращено внимание на ухудшение отношений между Востоком и Западом, явившееся причиной начала холодной войны и трансформации политики США после Второй мировой войны. Обострение ситуации на международной арене привело также к принятию инициативы сотрудничества и интеграции между государствами Западной Европы в сфере безопасности и обороны. Начало холодной войны было результатом значительной трансформации международных отношений, которая заключается прежде всего в образовании двух супердержав – Соединённых Штатов и Советского Союза. Из-за экспансионистской политики Москвы после 1945 года Соединенные Штаты отказались от традиционной изоляционистской политики в пользу активного участия

в решении европейских проблем. Были рассмотрены инициативы, принятые в 1947 году в рамках нового американского подхода, а именно доктрина Трумэна, план Маршалла и доктрина сдерживания. Также была принята во внимание деятельность западноевропейских государств в сфере безопасности, поскольку приверженность Соединенных Штатов защите Европы зависела от участия самих европейцев в развитии сотрудничества между ними в этой области. Проявлением этого сотрудничества стали Дюнкеркский договор, заключённый между Великобританией и Францией в 1947 году, и Брюссельский договор, подписанный годом позже Великобританией, Францией, Бельгией, Нидерландами и Люксембургом, что привело к созданию Западного союза. Рассмотрены также основные проблемы, возникшие в ходе переговоров по Североатлантическому договору, и их решения в рамках трансатлантического соглашения (трансатлантической сделки), которое служит основой функционирования НАТО.

Ключевые слова: НАТО, холодная война, экспансионизм СССР, политика сдерживания, доктрина Трумэна, план Маршалла, безопасность Западной Европы, Дюнкеркский договор, Брюссельский договор, Североатлантический договор

Cytuj jako:

Podraza A., *Początki transatlantyckiego partnerstwa bezpieczeństwa: wybuch zimnej wojny i powstanie Sojuszu Atlantyckiego*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2019 nr 2(65), s. 65–101. DOI: 10.26399/meip.2(65).2019.16/a.podraza

Cite as:

Podraza, A. (2019) ‘Początki transatlantyckiego partnerstwa bezpieczeństwa: wybuch zimnej wojny i powstanie Sojuszu Atlantyckiego’ [‘Beginnings of the transatlantic security partnership: outbreak of the cold war and the establishment of the Atlantic Alliance (1945–1949)’]. *Myśl Ekonomiczna i Polityczna* 2(65), s. 65–101. DOI: 10.26399/meip.2(65).2019.16/a.podraza